

ОЗЕЛЕНУВАЊЕ НА БИЗНИСОТ

Анализа на вештини и потреби кои недостасуваат за обука на организациите за поддршка на бизнисот и малите и средни претпријатија во Република Северна Македонија

Информации за документот:

Резултат активности:	АЗ Анализа на вештини кои недостасуваат и потреби за обука
Тип документа:	Студија/Анализа
Одговорни партнер:	Центар за развој Јабланичког и Пчињског округа Лесковац Србија
Ниво дисеминације:	Јавни

Историја на документ:

Верзија	Датум	Опис /Коментари	Автор(и)
v1.0	13.08.2024	Нацрт	Анета Атанасовска
v 2.0	31.08.2024	Финална верзија	М-р Сирма Илијоска Трифунска

Одрекнување:

Финансиран од Европската Унија. Изразените ставови се исклучиво на авторите и не мора да ги одразуваат ставовите на Европската Унија или Фондацијата Темпус. Под никакви околности Европската унија или давателот на наменски грантови не може да биде одговорен за нивната содржина.

Содржина

1. Вовед.....	4
2. Методологија	6
3. Озеленување на бизнисите	10
4. Институционална процена	15
4.1 Организации за поддршка на бизнисите.....	18
4.2. Клучни даватели на деловни услуги во Северна Македонија	19
4.2 Микро, мали и средни претпријатија, претприемачи и занаетчи	21
4.2.1. Микро, малите и средни претпријатија	21
5. Анализа на потребите за обука и вештини за озеленување на бизнисот.....	26
5.1 Организации за поддршка на бизнисот	26
5.2 Микро, мали и средни претпријатија, претприемачи и занаетчи	28
6. Заклучок	32
6.1 Организации за поддршка на бизнисот	32
6.2 Микро, мали и средни претпријатија и занаетчи	34
7. Литература.....	43

Листа на скратеници

БДП		Бруто домашен производ	
ЕУ		Европската Унија	
ИКТ		Информатички и комуникациски технологии	
ИПА		Инструмент за претпристапна помош	
ЕЛС		Единица на локална самоуправа	
МСП		Мали и средни претпријатија	
НВО		Невладина организација	
ГО		Граѓански организации	
МЕ		Министерство за економија	
МЖСПП		Министерство за животна средина и просторно планирање	
АРР		Агенција за регионален развој	
ДЗС		Државен завод за статистика на РСМ	
OECD		Организација за економски развој и соработка	
VET		Стручно образование и обука (Vocational education and training)	

1. Вовед

Микро, малите и средни бизниси и претприемачи (МСП) играат клучна улога во економиите ширум светот и најчесто се најраспространет облик економски субјекти. Во Република Северна Македонија постојат 75.914 активни деловни субјекти, од кои дури 99,7 % влегуваат во групата на микро, мали и средни претпријатија. Притоа, микропретпријатијата сочинуваат 90 % од вкупната бизнис-популација во Северна Македонија. Малите и средните претпријатија (МСП), вклучувајќи ги тука и микропретпријатијата, во македонската економија учествуваат со 75% во креирањето навработеноста и со 65 % во додадената вредности тоа говори за фактот дека МСП се столбот на економија во Северна Македонија.

МСП во сите сектори, а особено во преработувачката индустрија, градежништвото, енергетиката, управувањето со отпадот и сообраќајот, придонесуваат значително за глобалната потрошувачка на ресурси, загадувањето на воздухот и водите, како и генерирањето отпад. Иако индивидуалното влијание на малите бизниси врз животната средина е мало, нивното колективно влијание е значајно. МСП во сите сектори, особено во секторите производство, градежништво, енергија, управување со отпад и третман, како и транспортот, се одговорни за значителен дел од светската потрошувачка на ресурси, загадувањето на воздухот и водата и создавањето отпад. Затоа потребата од трансформација кон зелена економија е високо позиционирана тема во целиот свет, особено во Западен Балкан и во Европската Унија. Зелениот бизнис е деловна практика која има тенденција да ги намали негативните влијанија врз животната средина, локалната заедница, општеството или економијата додека го одржува профитот. Зелените бизниси ги инкорпорираат принципите за одржливост во нивните деловни одлуки и се стремат да го балансираат профитот со заштитата на животната средина. Овие бизниси ги озеленуваат нивните производствени процеси и/или испорачуваат еколошки производи и услуги. Повеќето компании имаат потенцијал да ги озеленуваат своите операции преку зголемување на ефикасноста на користењето на ресурсите. Овој пристап им овозможува на компаниите да направат значителни заштеди и на крајот да ја подобрат својата конкурентност на домашниот и на странските пазари. Многу компании во Србија и Северна Македонија веќе имаат инвестирано во зголемување на енергетската ефикасност и користење на обновливи извори на енергија (на пр. инсталирање соларни панели). Недостигот на капитал, недоволните зелени вештини и недостатокот на информации за зелените стимулации и зелените јавни набавки претставуваат значителни пречки на патот кон позеленување на бизнисот. За да се зголеми ефикасноста на ресурсите и да се постигне зелена транзиција во Србија и Северна Македонија, неопходно е стекнување зелени вештини, како и познавање на алатките за позеленување на бизнисот (на пр. списоци за самооценување), соработка и трансфер од најдобрите зелени практики. Во овој процес, организациите за поддршка на бизнисот (ОБО) се важна алка за насочување на МСП кон усвојување на зелени деловни практики. Тие треба да ги обезбедат потребните информации и да испорачаат обука за озеленување на бизнисот со мали и средни претпријатија во Србија и Северна Македонија. Проектот Зелен пат - Партнерство за зелен бизнис во рамките на програмата ЕРАЗМУС+ (во натамошниот текст: Проектот) има за цел да го поддржи развојот на зелените вештини кај малите и средни претпријатија и организациите за поддршка на бизнисот од Србија и Северна Македонија. Овој проект е заедничка иницијатива на Центарот за развој на Јабланичко Пчињскиот регион од Србија и Занаемачката комора од Скопје, Северна Македонија. Општата цел на проектот е да се поддржи развојот на зелените вештини кај малите и средните претпријатија и Организациите за поддршка на бизниси од Србија и Северна Македонија преку транснационално партнерство, размена, споделување на образовни ресурси и соработка на полето на заеднички развој и тестирање на практични методи и обука за бизнис. позеленување примена на едноставни и практични решенија за деловно зазеленување. Овие патеки се трасираат низ три специфични цели: 1) да се опремаат обучувачите/едукаторите од организациите за поддршка на бизнисот со нови компетенции (вештини, знаења, ставови) и алатки за позеленување на бизнисот; 2) развие и тестира приспособена методологија за обука, наставни програми и модули за обука за позеленување на бизнисот; 3) поттикнување на зелената транзиција на малите и средни претпријатија и социјално-економските партнери преку размена на најдобри практики и искуства во деловното позеленување. Наведените конкретни цели се спроведуваат тесно во соработка со целните групи на проектот. Главните целни групи на проектот се 20 ОПП (10 од Србија и 10 од Северна

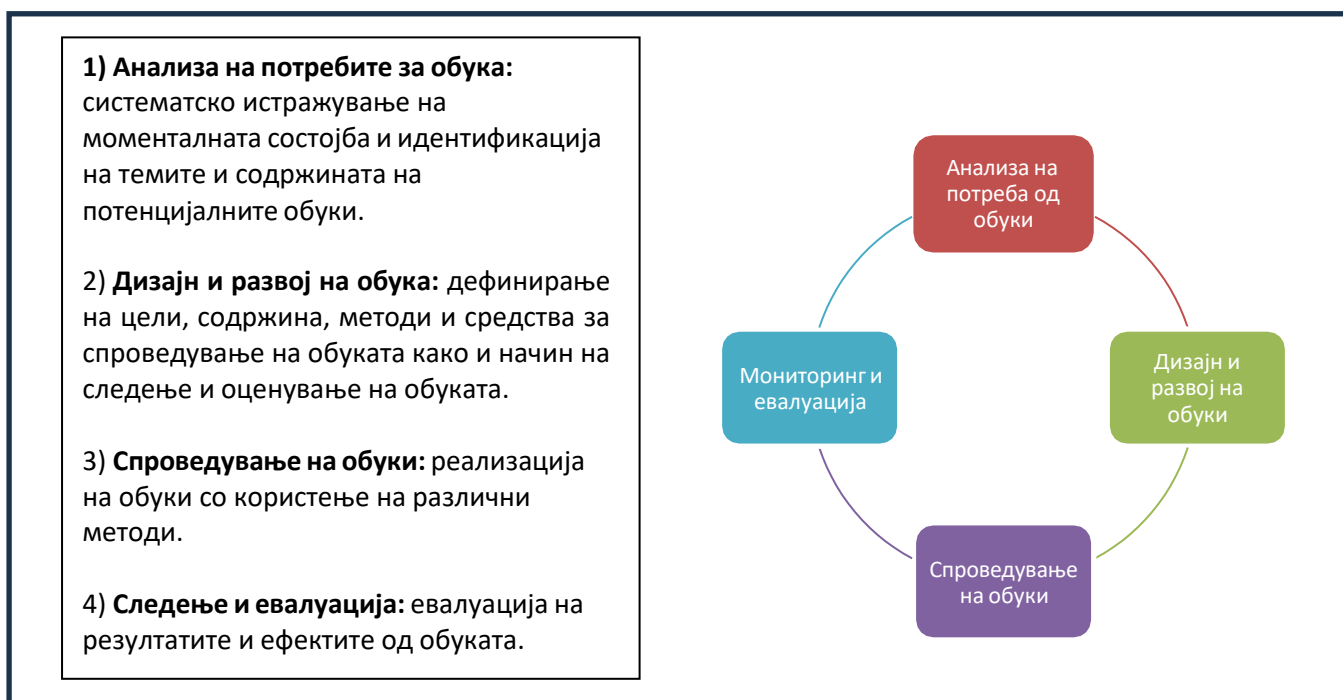
Македонија); 2 проектни партнери; 60 мали и средни претпријатија, претприемачи и занаетчии од Србија и Северна Македонија кои работат во секторот преработувачка индустрија (прехранбена индустрија, преработка на дрво, метал, хемиски производи, производство на текстил, облека, преработка на кожа и производство на обувки) и 30 социо-економски партнери (национални, регионални и локални власти, даватели на деловни услуги, образовни и истражувачки институции итн.). Иако проектот првенствено е наменет за ОПБ и мали и средни претпријатија од секторот преработувачка индустрија, резултатите од проектот може да ги користат сите заинтересирани за зголемување на ефикасноста на ресурсите и зелената транзиција на бизнисот. Планираниот период на реализација на проектот е 18 месеци. Во почетната фаза од имплементацијата на проектот, се анализираат вештините што недостасуваат и потребите за обука во областа на позеленувањето на бизнисот. Оваа анализа е предуслов за развој на компетенциите на обучувачите од ОПП и мотивирање на малите и средните претпријатија да усвојат специфични зелени вештини кои ќе им овозможат да го оззеленат нивниот бизнис.

Анализата на недостасуваат вештини и потреби за обука ги сумира наодите од сеопфатната проценка на потребите за обука и е основа за развој на приспособена програма за обука за позеленување на бизнисот и усвојување зелени деловни практики. Во овој контекст, Центарот за развој на Јабланичко Пчињскиот регион од Лесковац и Занаетчиската комора од Скопје започнаа истражување чија цел е да ги процени постоечките капацитети и да ги идентификува вештините што недостасуваат и потребите за обука за озеленување на бизнисот. Истражувањето беше спроведено истовремено и паралелно во Србија и Северна Македонија. Анализата на недостатоци на вештини и потреби за обука ги сумира наодите од сеопфатната проценка на потребите за обука и е основа за развој на приспособена програма за обука за позеленување на бизнисот и усвојување зелени деловни практики. Во овој контекст, Центарот за развој на Јабланичко Пчињскиот регион од Лесковац и Занаетчиската комора од Скопје започнаа истражување чија цел е да ги процени постоечките капацитети и да ги идентификува вештините што недостасуваат и потребите за обука за позеленување на бизнисот. Истражувањето беше спроведено истовремено и паралелно во Србија и Северна Македонија. Наодите од истражувањето беа интерпретирани во студија/анализа за секоја земја посебно. Оваа анализа е консолидиран истражувачки извештај и е наменета за целните групи на проектот, но и за бизнисот и пошироката заедница која е заинтересирана за позеленување на бизнисот кон Србија“ им служи на проектните партнери и ОПБ од Северна Македонија за подобрување на услугите и обуките од страна на МСП. Тоа, исто така, им овозможува на малите и средните претпријатија да се здобијат со основни информации за позеленувањето на бизнисот во Северна македонија и да добијат увид во планираната структура за обука што ќе им биде достапна и на пречките што стојат на патот за зазеленување на бизнисот на МСП. Оваа слика е од исклучителна важност за планирање мерки за поддршка за зазеленување на бизнисите на локално, регионално и национално ниво.

2. Методологија

Анализата на вештините што недостасуваат и потребите за обука е клучна компонента во развојот и спроведувањето на програмите за обука за озеленување на бизнисот. Целта на анализата на исчезнатите вештини и потреби за обука на организациите за поддршка на бизнисот и малите и средни претпријатија е идентификување на потребите за обука и последователна анализа на празнините во вештините што ќе се премостат преку обука. Процесот на обука има циклична природа и вклучува проценка на потребите врз основа на кои се изготвуваат планот и програмата за обука, фактичката имплементација на програмата како и механизмите за следење и оценување на спроведувањето на програмата за обука. Потребите за обука се одредуваат врз основа на препознаени недостатоци или отсуство на одредени вештини, знаења и способности, кои можат да се подобрат преку соодветна обука. Во таа насока, анализата на вештините што недостасуваат и потребите за обука е процес на систематско истражување, планирање и спроведување на обуката во согласност со потребите и очекувањата на целните групи.

Илустрација 1. Циклус на обуки

Проценката на потребите за обука се одредува со истражување кое ги разгледува и анализира индивидуалните и/или организациски потреби за обука. Проценката на потребите за обука е првиот чекор во планирањето на обуката. Тоа помага да се идентификуваат разликите помеѓу постоечкото знаење и знаењето кое е неопходно или пожелно за озеленување на бизнисот. Проценката на потребите се користи како основа за утврдување на целите на обуката, избор и дизајн на модули за обука, спроведување и евалуација на обезбедената обука. Примената на различни истражувачки методи и техники овозможи објективна проценка на потребите на целните групи од областа на деловното озеленување. Предмет на истражувањето е проценка на постоечките капацитети и потреби за обука во гореспоменатата област. Ова истражување вклучува ОПБ и МСП од Северна Македонија кои работат во секторот преработувачка индустрија (прехранбена индустрија, преработка на дрво, метал, хемиски производи, производство на текстил, облека, преработка на кожа и производство на обувки). Во рамките на МСП се вклучени и претприемачките и занаетчиските бизниси. Истражувањето е спроведено во периодот од јуни до август 2024 година. Наодите од истражувањето ја поставија основата за формулирање препораки и модули за обука во областа на

озеленувањето на бизнисот. Методолошката рамка ги опфаќа стандардите на фазата на истражувачката процедура и вклучува подготовка на истражување, спроведување на истражување како и консолидација и евалуација на наодите од истражувањето. Процесот на истражување беше имплементиран во фази и е опишан подолу.

Подготовка на истражувањето: Пред да започне истражувањето, беше дефинирана сеопфатна методологија, изготвен е план за истражување и дизајнирани алатки за истражување (прашалници и апликација за обработка и анализа на собраните податоци). Избраната методологија вклучува примена на квантитативни и квалитативни методи на истражување.

Двата методи беа имплементирани паралелно и истовремено во Србија и Северна Македонија. За време на подготовката на истражувањето се водени консултативни дискусии со проектните партнери со цел да се договори планот и начинот на спроведување на квалитативното истражување.

Истражувачки алатки и прашалници беа дизајнирани за целите на ова истражување. Прашалниците за интервју беа дизајнирани според целните групи кои учествуваат во проектот. Вкупно беа подготвени 2 типа прашалници за интервју на српски и на македонски јазик. Прашалниците беа усогласени и идентични со прашалниците изработени од страна на партнерите од Србија. Детали за самите прашалници и структурата на испитаниците се дадени во следните чекори од истражувањето. Заедничка карактеристика на спроведените интервјуа е строго почитување на личните податоци на учесниците во истражувањето, кои се доброволно собрани и обработени во согласност со политиката за приватност во согласност со Регулативата (ЕУ) 2018/1725 и националното законодавство од областа на заштитата на личните податоци.

Квантитативно истражување (канцелариско истражување): Оваа фаза опфаќа собирање и обработка на примарни и секундарни податоци кои се релевантни за предметот на истражувањето. Од квантитативните методи, користен е методот на анализа на содржината на документите, со техника на директна квантитативна (статистичка) анализа на содржината на документот и методот на структурна анализа со помош на класичната квалитативна анализа на содржината на документот. Според изворот и видот на податоците, забележани се оние податоци кои се достапни за територијата на истражување и се релевантни за предметот на истражувањето. Како релевантни извори на податоци беа користени достапни статистички податоци од меѓународни и национални извори, истражувачки извештаи и научни трудови релевантни за темата на истражувањето, архивска документација и интернет презентации на национални и регионални субјекти и други релевантни институции. Главните извори на мета-податоци се меѓународните и националните достапни бази на податоци, имено базата на податоци на базата на податоци на Еуростат (<https://ec.europa.eu/eurostat/>), на Заводот за статистика на Република Северна Македонија (<https://www.stat.gov.mk/>), базата на податоци на Министерството за животна средини и просторно планирање (<https://www.moepp.gov.mk>) и Министерство за Економија (<https://economy.gov.mk>). Покрај горенаведените бази на податоци, користени се извештаи, публикации и научни трудови од областа на деловното озеленување од светски и национални извори. Изворите на користените податоци и литературата се наведени во делот 7. (Литература). За анализа на собраните податоци беше користен методот на анализа на содржината на документите. Подготовката за истражување и квантитативното истражување беше завршено во јуни 2024 година.

Квалитативно истражување (интервјуа со претставници на целните групи): Ова истражување беше спроведено во форма на интервјуа со претставници на ОПБ и МСП. Целта на истражувањето е да се проценат постоечките капацитети и да се идентификуваат вештините што недостасуваат и потребите за обука на ОБП и МСП во областа на озеленувањето на бизнисот. Во фазата на подготовка на истражувањето беа креирани 2 типа прашалници. Првиот тип на прашалник е наменет за организации за поддршка на бизнисот. Овој прашалник содржеше 15 прашања, од кои 5 беа отворени и 10 затворени. Вториот прашалник се однесуваше на бизнис секторот. Вклучува мали и средни претпријатија, претприемачи и занаетчи. Овој прашалник содржеше 15 прашања, од кои 4 беа отворени и 11 затворени. Секој од горенаведените прашалници содржи прашања кои се систематизирани во три тематски области, односно **I Општи податоци, II Озеленување на бизнисот и**

III Потребни за обука. Овие прашалници беа дигитализирани со помош на креаторот на онлајн прашалници на Google и беа поставени на пребарувачот Google (Survey Google Form). На овој начин беа избегнати какви било хартиени обрасци на прашалникот, што е целосно во согласност со процедурите за озеленување на бизнисите. Заедничка карактеристика на споменатите прашалници е што прашањата се јасни и недвосмислени. Исто така, секој прашалник овозможува едноставно пополнување и осигурува дека сите испитаници се третираат подеднакво бидејќи се подложени на иста содржина и редослед на прашања. Пред спроведување на интервјуто, на целните групи им беше испратена покана/е-пошта со информации за проектот и програмата ЕРАЗМУС+, целта на истражувањето, правилата за почитување и обработка на личните податоци, како и линк до кој тие можат да пристапат доколку сакаат да учествуваат во истражувањето. Овој повик содржеше визуелизација и придржување кон правилата на програмата ЕРАЗМУС+. Кон оваа покана е приложено известување за заштита на личните податоци и согласност за собирање и обработка на лични податоци. Првата целна група на истражувањето беа ОПБ кои работат во Северна Македонија.

Во Северна Македонија нема провајдер кој прави анализа на МСП, поради тоа им беше пристапено на компаниите преку користење на јавно достапни информации од Порталот на Сојузот на Стопански Комори на Македонија (<https://chamber.mk/>) и Портали на бизнис здруженија на Северна Македонија на сите официјални институции и организации за поддршка на бизнисот (списокот на овие организации е во прилог на оваа анализа). Во Северна Македонија, вкупно 36 институции и организации обезбедуваат деловна поддршка за малите и средните претпријатија, вклучувајќи акредитирани агенции за регионален развој, бизнис инкубатори, центри за стартап, научно-технолошки паркови, како и Сојуз на Стопански комори на Северна Македонија и регионалните стопански комори. На сите овие организации им беше испратена покана по е-пошта за учество во истражувањето. Учество во истражувањето прифатија 14 Организации за поддршка на бизниси,

Прашаникот за МСП го одговорија деловни субјекти од регионот на Скопје, Куманово и Полошкиот регион, додека за прашалникот за ОПБ одговорија организации од Скопскиот, Полошкиот и југозападниот дел на Република Македонија.

Мапа на Република Северна Македонија – општини

Микро, мали и средни претпријатија, претприемачки и занаетчиски бизниси кои работат во секторот преработувачка индустрија (производство на пластични маси, прехранбена индустрија, преработка на дрво, метал, производство на текстил, облека, преработка на кожа и производство на обувки) ја сочинуваат втората целна група на истражувањето. За потребите на ова истражување, утврдени беа критериумите за идентификација на деловните субјекти кои ќе бидат контактирани по е-пошта, односно поканата за учество во истражувањето. Овие критериуми се во согласност со очекувањата од проектот „Зелен пат“ и истражувачката практика. Врз основа на деловниот регистар направен е список на деловни субјекти од секторот преработувачка индустрија. Основни критериуми за избор се статусот на деловниот субјект (активен деловен субјект, активни деловни сметки, без претходни блокади); правен облик на деловниот субјект (друштво со ограничена одговорност, претприемач, задруга) и просечен број на вработени (од 1 до 249). Дополнителен критериум поврзан со областа на дејност во секторот преработувачка индустрија. За таа цел се издвоени области врз основа на претходно наведени критериуми. До овие деловни субјекти е испратена покана за учество во истражувањето по е-пошта. Забележано е дека деловните информации за сите регистрирани деловни субјекти во Северна

Македонија содржат нефункционална е-пошта. Покани беа испратени до 5.853, мали и средни претпријатија од таргетираните дејности во проектот. Учество во истражувањето прифатија 19 деловни субјекти, најголем дел се лоцирани во Скопскиот плански регион. За обработка на собраните податоци е дизајнирана алатка во Microsoft Excel.

Работилници во фокус групи (валидација на наодите):

Беа организирани работилници во фокус групи за да се потврдат резултатите од истражувањето. Предностите на фокус групите се во тоа што тие се временски ефикасни (овозможуваат собирање на голема количина на податоци во пократок временски интервал) и дека на овој начин може да се добијат информации кои инаку не би можеле да се добијат преку индивидуално интервју. Целта на овие работилници е да се запознаат ОПБ и МСП со наодите од проценката на потребите за обука, препораки за краткорочни и долгорочни планови за обука и нивна валидација во согласност со потребите на целните групи. Пред работилниците, нацртот „Анализа на вештини кои недостасуваат и потреби за обука“ беше испратен до сите активни членови на Занаетчиската комора Скопје од областа на преработувачка индустрија (производство на пластични маси, прехранбена индустрија, преработка на дрво, метал, производство на текстил, облека, преработка на кожа и производство на обувки). Овој документ е проследен на 11 август 2024 година на адреси на е-пошта преку системот за информирање на ЗКСкопје. Учесниците беа поканети преку е-пошта и јавна покана објавена на Фејсбук страницата на Занаетчиска комора Скопје ([https://www.facebook.com/Занаетчиска комора Скопје/](https://www.facebook.com/Занаетчиска_комора_Скопје/)). За секоја фокус група беше направена посебна јавна покана. За потребите на реализацијата на работилниците беше подготвен материјал за учесниците (резиме на истражувањето). Беше дизајниран и сет на прашања и беа одредени теми за дискусија, имено (i) целите и задачите на проектот; (ii) резултати од истражувањето; (iii) проценка на потребите за обука; (iv) структура и содржина на обуката; (v) последователни проектни активности и план за имплементација на обука. Фокус групите се формираат од учесници кои припаѓаат на истите целни групи. Првата фокус-групна работилница за 10 претставници на МСП од Северна Македонија се одржа на 22 август 2024 година во Занаетчиска комора Скопје-Скопје. На оваа работилница учествуваа 12 мали и средни претпријатија и занаетчици. Претставниците на малите и средни претпријатија од Северна Македонија беа запознаени со резултатите од истражувањето, тие ги потврдија наодите од проценката на потребите за обука и ги дефинираа темите и содржината на наставната програма и програмата за обука за позеленување на бизнисот преку партиципативен метод. Работилница за 10 претставници на ОПБ беше организирана на 23.08.2024 година во Занаетчиска комора Скопје. Целта на оваа работилница е да се презентираат и дискутираат наодите од истражувањето, како и партиципативната приоритизација на ОПБ за давање услуги на малите и средните претпријатија во областа на деловното позеленување. Овие приоритети се однесуваат на потребата за градење на капацитетите на ОПП за давање услуги за позеленување на бизнисите за малите и средните претпријатија. Целно-ориентирана дискусија се водеше според претходно презентирани теми. На овој начин, учесниците во фокус групите се охрабруваат да ги кажат своите ставови за планираните обуки преку дијалог и размена на аргументи со другите учесници. Собраните повратни информации и резултатите од партиципативната проценка на потребите беа вградени во финалната верзија на овој документ.

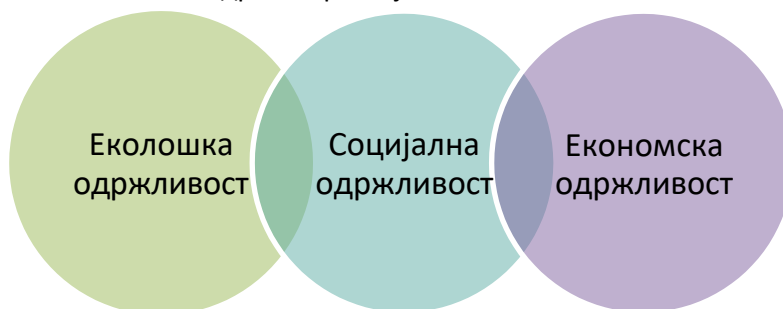
Консолидација на наодите и подготовка на извештајот од истражувањето: Последната фаза од истражувањето опфаќа консолидација на квантитативните и квалитативните наоди во истражувачки извештај насловен „Озеленување на бизнисите - Анализа на вештините што недостасуваат и потребите за обука на организациите за поддршка на бизнисот и малите и средните големи претпријатија во Северна Македонија“. Собраните податоци од прашалникот беа обработени само за истражувачки цели на ниво на целните истражувачки групи. Внесувањето и обработката на податоците се врши во Microsoft Excel. Оваа апликација Excel за обработка на податоци, како и претходно опишаните прашалници се дизајнирани така што нивната употреба е можна во слични идни истражувања.

Добиените резултати од истражувањето беа табеларни и графички интерпретирани со прикажување на просекот за секоја карактеристика (одговор) на ниво на целната истражувачка група. Информациите собрани преку прашалникот во голема мера се резултат на самопроценка, која зависи од предметната област што се истражува и може да биде предмет на одредени неточности како резултат на непрецизна евалуација, недостаток на информации или непријатност во однос на откривањето на лични информации (што во некои во некои случаи доведува до инфлација на знаењето). Истражувачкиот извештај беше завршен на крајот на август 2024 година. Овој извештај е наменет за проектните партнери, ОПБ, МСП и социо-економските партнери од Северна Македонија. Тематскиот документ содржи воведен дел (опис на проектот и истражувачките задачи); методологија на истражување; опис на процесот на зазеленување на бизнисот (вклучувајќи ја правната и стратешката рамка); институционална проценка на ОПБ и МСП од гледна точка на зазеленување на бизнисот и заклучување со пречки и структура на планираните обуки. Сличен извештај/ анализа за територијата на Република Србија е подготвен од проектниот партнер Центар за развој на Јабланичко-Пчињскиот регион во Лесковац.

3. Озеленување на бизнисите

Одржливиот развој подразбира економски раст и развој кој се грижи за заштита на животната средина преку поврзување на одржливиот економски раст со подобрување на здравјето на луѓето, социјалната правда, вработувањето и заштитата на животната средина. Основните компоненти на одржливиот развој се (1) еколошка одржливост, која обезбедува компатибилен развој со виталните еколошки процеси, биолошката разновидност и биолошките ресурси; (2) социјална и културна разновидност, која обезбедува компатибилен развој со културните и традиционалните вредности на човечките заедници и (3) економска одржливост, која обезбедува економски ефикасен развој со можност идните генерации да користат ресурси.

Илустрација 2: Компоненти на одржлив развој

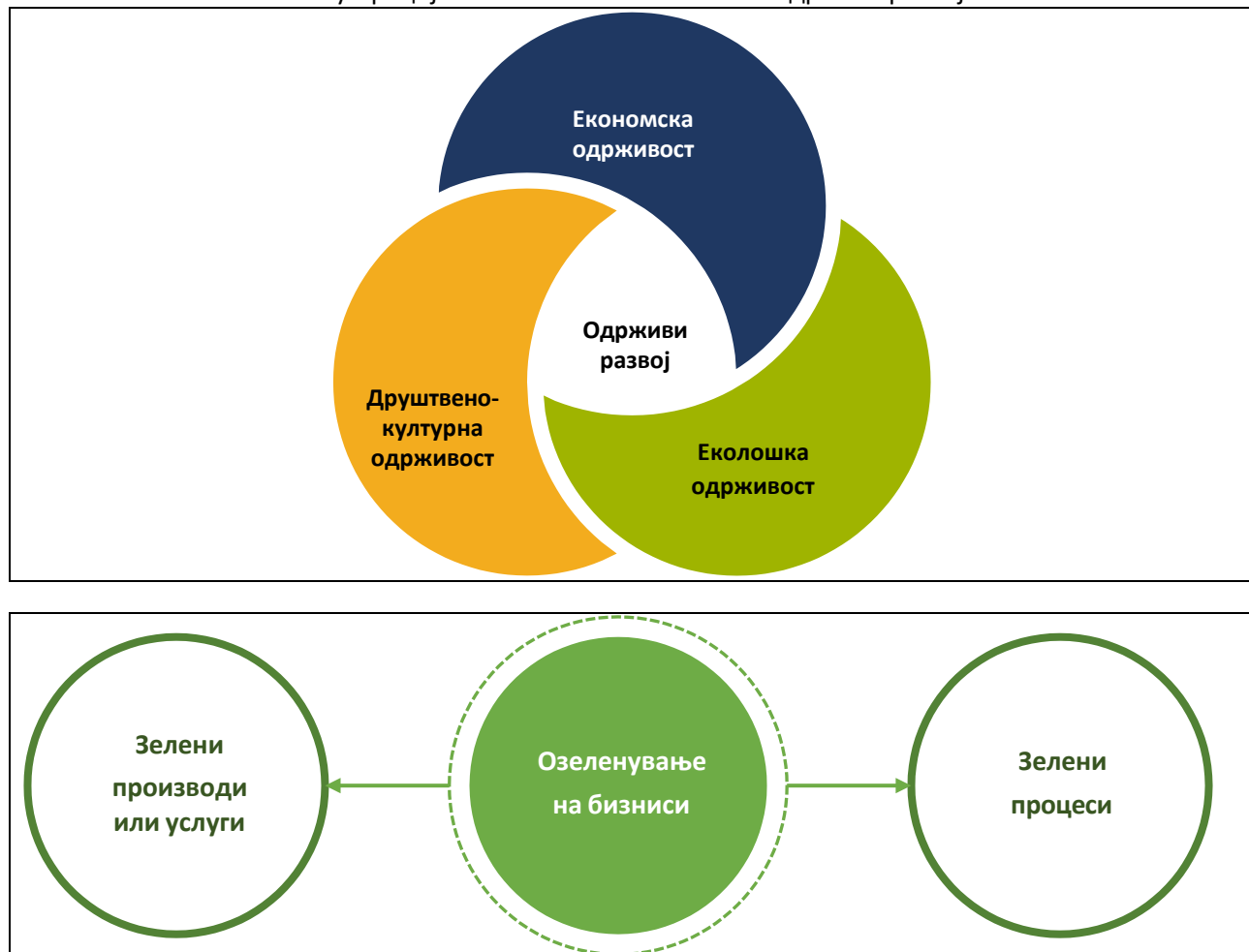
Предизвикот на одржливиот развој е изнаоѓање можности за зголемување на приходот со зачувување на природата и животната средина. Тоа значи дека се потребни радикални промени во општествата и економиите, методите на производство и потрошувачка. Наведеното бара промени во производниот и услужниот сектор, а пред се во енергетскиот сектор, преработувачката индустрија, земјоделството и рибарството, транспортот, градежништвото и туризмот итн. Зелената економија е инструмент за постигнување одржлив развој, пред се преку одржливо користење на ресурсите, зголемување на уделот на обновливите извори на енергија и намалување на отпадот. Производството и користењето на обновлива енергија се однесува на секој извор на употреблива и обновлива енергија наменета да ги замени изворите на фосилни горива без несакани последици од емисијата на стакленички гасови и други загадувачи кои произлегуваат од согорувањето на фосилните горива. Енергетската ефикасност се стреми да усвои поефикасни средства и технологија што троши помалку енергија за да обезбеди исто ниво на енергетска услуга. Управувањето со отпадот вклучува различни пристапи од превенција, намалување, повторна употреба, рециклирање, конверзија и отстранување на отпадот за да се осигура дека користењето на материјалите и создавањето отпад остануваат во рамките на регенеративните и апсорптивните капацитети на планетата. Потребата од трансформација кон позелена економија е тема

од висок профил во светот, особено во Западен Балкан и во Европската Унија. Зелената агенда е продолжение на Европскиот зелен договор, односно стратегијата за развој што ја води Европа кон модерна, ефикасна во однос на ресурсите и пазарна економија. Западен Балкан се приклучи на оваа иницијатива со потпишување на Софиската декларација за Зелената агенда за Западен Балкан. Зелената агенда за Западен Балкан е стратегија за регионален развој и нејзината цел е да им помогне на земјите од Западен Балкан да ги усогласат прописите за животната средина со европските стандарди. Зелената транзиција и дигиталната трансформација се еден од приоритетите на оваа агенда. Дигиталната трансформација е составен дел од зелената транзиција. Решенијата од дигиталниот домен може значително да го намалат количеството отпад во производните процеси, да го прилагодат обемот на производството на променливите барања на пазарот, да ги намалат производствените вишоци и да овозможат бизнис без хартија. Исто така, решенијата од областа на дигиталната трансформација можат да ја подобрат енергетската ефикасност на станбените и индустриските згради, да ја намалат потрошувачката на енергија или да ја прилагодат според потребите. Зелената транзиција е сеопфатен, сложен и тежок процес кој им овозможува на малите и средните претпријатија да се соочат со предизвиците поврзани со усогласување на сопствениот бизнис со принципите на зелената економија, кои, во голема мера, веќе се спроведуваат од нивните европски и светски деловни партнери. Зелениот бизнис може да се дефинира како деловна практика која има за цел да ги намали негативните влијанија врз животната средина, локалната заедница, општеството или економијата додека го одржува профитот. Зелените бизниси ги инкорпорираат принципите за одржливост во нивните деловни одлуки и се стремат да го балансираат профитот со заштитата на животната средина. Зелениот бизнис може да се гледа од две перспективи. Првиот се однесува на производство на зелени производи или обезбедување зелени услуги, додека вториот се однесува на процесот на економска активност. Во пракса, тоа значи дека компаниите ги озеленуваат своите производствени процеси и/или испорачуваат еколошки прифатливи производи и услуги

Илустрација 3 Основни компоненти на одржливиот развој

Илустрација 1 Основни компоненти на одржлив развој

Процесите на позеленување вклучуваат методи, процедури и практики на позеленување, како и зазеленување влезови и позеленување на работните места. Различни елементи придонесуваат за позеленување на работните места, вклучително и одржлива потрошувачка на работното место, работна организација и далечина, како и одржлив транспорт. Други главни елементи на методите, процедурите и практиките за позеленување вклучуваат обновлива енергија, енергетска ефикасност, интензитет на ресурси и управување со отпад. Овие фактори овозможуваат зелена транзиција на компанијата и тие се:

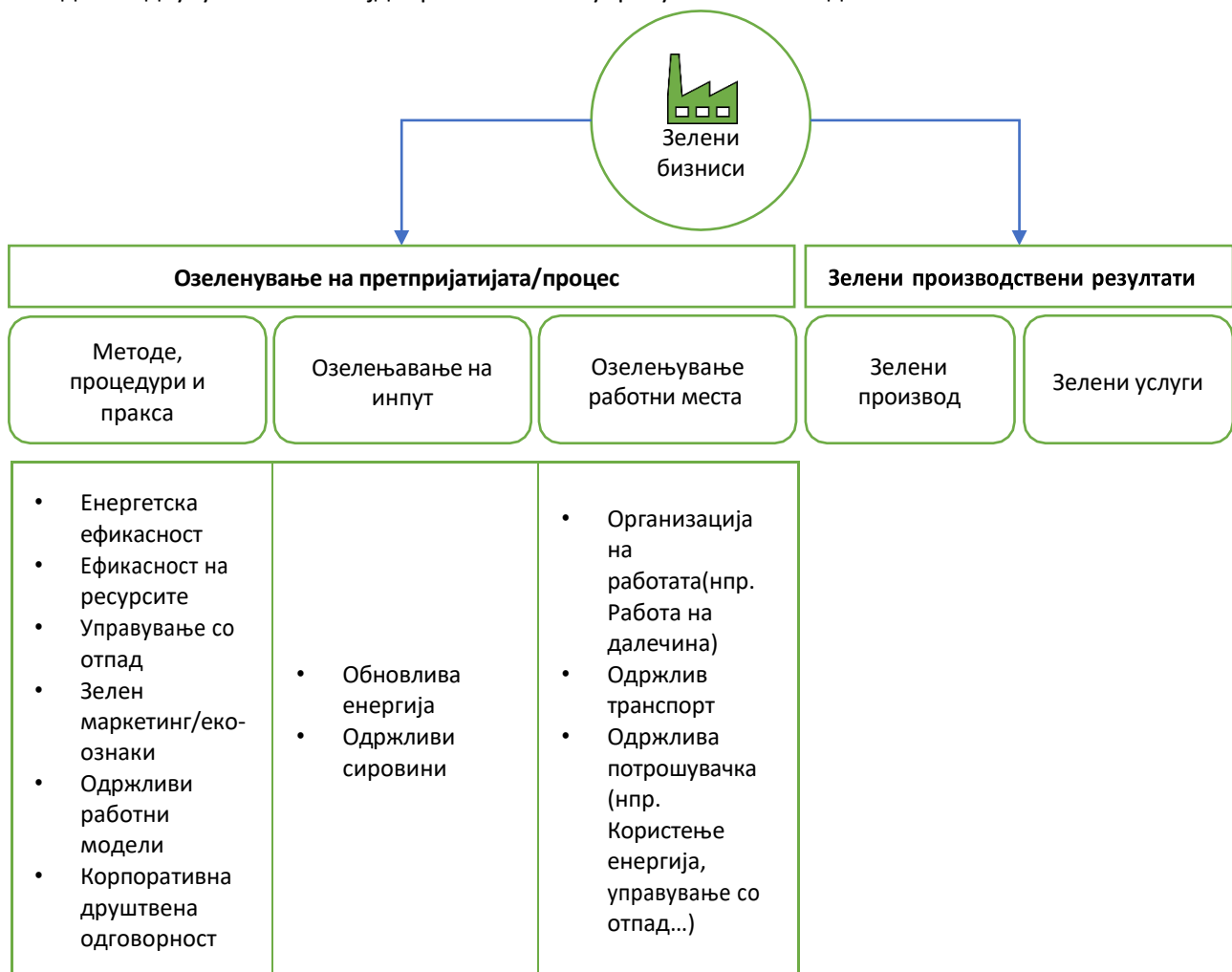
Обновливи извори на енергија: Користењето на обновливи извори на енергија, како што се сончевата енергија, ветерот, геотермалната енергија, хидроенергијата и биомасата, го водат патот кон економија без јаглерод. Меѓутоа, во 2018 г глобалниот пазар на обновлива електрична енергија учествува со само 3,5% од вкупната побарувачка на електрична енергија и 18,5% од вкупната побарувачка на електрична енергија од обновливи извори во комерцијалниот и индустрискиот сектор. Најпопуларниот модел на обновлива енергија за бизнисите е сопственото производство преку соларни панели.

Енергетска ефикасност: Според податоците на Меѓународната агенција за енергетика, енергетската ефикасност е подобрена од 2000 година. резултираше со заштеда на енергија од околу 20% до 2018 година. Индустрискиот сектор учествува со 42% од овие заштеди.

Градежниот сектор, кој ги вклучува сите енергетски активности во станбени и деловни простори, зема 38%, а транспортниот сектор преостанатите 20% од заштедите. Енергетската ефикасност често започнува со енергетска инспекција (ревизија), проследена со промени во организацијата на производството. Енергетската ревизија и мерење помагаат да се идентификуваат чекорите во процесот на производство и каде може да се заштедат енергија и да се следат подобрувањата.

Помалку е веројатно дека МСП ќе воведат големи промени, но може да се очекува фокусирање на поедноставни мерки, како што е исклучување на опремата што не се користи или назначување лице кое ќе се занимава со прашања за енергетската ефикасност.

Управување со отпад: Во земјите на ОЕЦД, дури 76% од отпадот доаѓа од деловните субјекти, додека домаќинствата се одговорни за производство на 24% од комуналниот цврст отпад. Мерките за намалување на отпадот често вклучуваат рециклирање или користење на отпадот како суровина или негово продавање на друга компанија. Компаниите кои прифаќаат кружен модел на производство гледаат намалени трошоци за материјали, подобро задоволство на клиентите, помала сложеност на производот и полесни животни циклуси на производот. Во Европа 45% од отпадниот материјал од големите компании се препродава, додека за малите и средните претпријатија тој процент е само 25%. Сепак, управувањето со отпадот и ефикасноста на ресурсите се чини дека се најостварливите алатки што МСП можат да ги користат за да ги разубават своите активности. Како и во случајот со енергетската ефикасност, првите чекори што треба да се преземат кон зелена економија се сметководството за отпадот и одлучувањето за најдобриот начин за управување со отпадот.

Ефикасност на ресурсите: Подобрувањето на ефикасноста на ресурсите во МСП нуди потенцијал за намалување на трошоците за производство и зголемување на продуктивноста. Пресметано е дека подброто искористување на ресурсите претставува вкупен потенцијал за заштеда од 630 милијарди евра годишно за европската индустрија.

Зелен маркетинг/Еко-етикетирање: Еко-етикетирањето е важен начин за маркетинг на производите до зелените потрошувачи.

Одржливи деловни модели: Оптимизирањето на перформансите на постоечките процеси (или воведувањето нови и поефикасни) го минимизира користењето на сировини, енергија и вода и

производството на отпад. Соодветното одржување на опремата го минимизира скапото време на застој и потрошените ресурси поврзани со исклучувањето и рестартирањето на производството.

Корпоративна одговорност и работна организација: Транспортниот сектор учествува со 16,2% од вкупните емисии на стакленички гасови, од кои голем удел е дневниот пат на работа. Мерките како што се охрабрување на работниците да користат јавен превоз, возење велосипед или пешачење, или здружување со автомобил може многу да помогнат во намалувањето на емисиите на јаглерод од транспортот. Далечинското работење може да понуди еколошки, социјални и економски придобивки и за работниците и за работодавците. Организираната работа на овој начин го елиминира секојдневното патување, со што се заштедува енергија и се намалуваат емисиите и сообраќајниот метеж, особено за луѓето кои патуваат повеќе од 6 километри со автомобил. Далечинското работење значи дека на работодавачите им треба помалку канцелариски простор за нивниот персонал, а исто така може да има позитивно влијание врз продуктивноста на работата.

Позеленувањето на бизнисот е сложен и суштински потфат. Содржи различни процеси за позеленување на бизнисот кои треба да се земат предвид. Главните процеси на позеленување се дадени во следната табела. Овие процеси се основа за планирање и реализирање на позеленувањето на компаниите и претприемачите.

Табела 1: Процеси и активности на деловно озеленување

Процеси на озеленување	Активности
Рециклирање и намалување на отпадот	<ul style="list-style-type: none"> • Намалување на отпадот • Повторна употреба на отпадот • Сепарација на отпадот • Рециклирање • Правилно отстранување на отпадот
Заштеда на енергија и вода	<ul style="list-style-type: none"> • Заштеда на топлина и електрична енергија • Користење на енергетски ефикасна опрема • Намалување на потрошувачката на вода • Користење на обновливи извори на енергија и вода
Спречување на загадување	<ul style="list-style-type: none"> • Употреба на опрема со ниски емисии на загадувачи • Употреба на биоразградливи материјали во производството • Употреба на еколошки хемикалии за производство или замена на токсични и опасни сировини со помалку токсични алтернативи
Зелена дистрибуција (пакување и одржлив транспорт)	<ul style="list-style-type: none"> • Употреба на обновливи или рециклирани материјали за пакување • Локален/прекуграничен транспорт (до 150 km) • Избор на оптимални транспортни правци • Користење на најмалку загадувачки транспортни средства
Зелени набавки и зелени финансиски инструменти	<ul style="list-style-type: none"> • Набавка на еколошки материјали/сировини (рециклирани, половни, органски, природни, биоразградливи...) • Набавка на локално достапни материјали/материјали или производи • Набавка на материјали/сировини во контејнери и палети за повеќекратна употреба • Користење зелени финансиски инструменти (субвенции, заеми...) за подобрување на конкурентноста

4. Институционална процена

Како дел од политиките за интеграција на Република Северна Македонија во Европската Унија, одржливиот развој и промоцијата на зелената економија се од особено значење за земјата. Во процесот на пристапување, Република Северна Македонија се обврзува да го усогласи Националното законодавство со законодавството на ЕУ, со цел заштита на животната средина, рационално користење на ресурсите и зголемување на енергетската ефикасност во сите сектори на националната економија и секојдневниот живот. Иако Република Северна Македонија нема посебен документ за политика на зелената економија, Уставот на Република Северна Македонија вклучува членови кои ги опфаќаат фундаменталните принципи на одржливиот развој. Дополнително, постојат и други стратешки документи кои ги дефинираат целите за одржлив развој, овозможувајќи транзиција кон зелена економија. Во овој дел се анализирани дел од овие документи со цел да се оцени институционалната поддршка за промоција и развој на концептот на зелена економија во Република Северна Македонија. Зелената економија претставува модел на економски развој кој се фокусира на одржливо користење на природните ресурси и намалување на негативните еколошки влијанија. Во Северна Македонија, правната рамка за зелена економија во бизнис секторот се базира на неколку клучни закони, стратегии и меѓународни обврски. Оваа рамка обезбедува поддршка и стимулирање на зелени практики, технологии и иновации, кои се клучни за одржлив економски развој и заштита на животната средина. Главните компоненти од кои се состои се следните:

I. Меѓународна Регулатива Париски договор

Парискиот договор, усвоен на Конференцијата на Обединетите нации за климатски промени во 2015 година (COP21) во Париз, е глобален договор кој има значително влијание врз политиките и практиките во Северна Македонија. Овој договор е насочен кон одржлив развој и намалување на емисиите на стакленички гасови.

1. **Усогласување со меѓународните обврски:** Северна Македонија, како потписничка на Парискиот договор, е обврзана да ги исполнува целите за намалување на емисиите на стакленички гасови. Ова резултира во развој и имплементација на национални стратегии и политики за климатска акција.
2. **Развојна Национално одредени придонеси (NDCs):** Северна Македонија развива и поднесува Национално одредени придонеси до Обединетите нации, каде што ги дефинира своите цели и планови за намалување на емисиите и адаптација на климатските промени.
3. **Зголемување на енергетската ефикасност:** Парискиот договор ја поттикнува Северна Македонија да инвестира во енергетската ефикасност и да го намали енергетскиот интензитет во сите сектори на економијата. Ова резултира во подобрување на инфраструктурата и технологии за енергетска ефикасност.
4. **Поддршка за обновливи извори на енергија:** Договорот го охрабрува развојот и користењето на обновливите извори на енергија, што е клучно за намалување на емисиите и постигнување на одржлив развој.

II. Национална Регулатива Закони

1. **Закон за заштита на животната средина (усвоен во 2005 година)¹:** Овој закон утврдува основни принципи за заштита на животната средина и регулира управувањето со отпад, контролата на загадувањето и заштитата на природните ресурси. Целта е да се обезбедат мерки за одржлив развој и поттикнување на зелени технологии. Закон од вклучува оценка на влијанието на проектите врз животната средина, а акцентот е ставен на еколошки дозволи за интегрирано управување, со цел да се зачува биодиверзитетот и да се управува со ресурсите на одржлив начин. Законот е усогласен со директивите на Европската Унија.

¹<https://www.moepp.gov.mk/wp-content/uploads/2014/09/2019.07.2013.pdf>

2. **Закон за управување со отпад (усвоен во 2004 година)**²: Овој закон го регулира управувањето со отпадот, вклучувајќи рециклирање и повторна употреба на материјали. Целта е да се заштитат водните тела од загадување преку пропишување на услови за испуштање на отпадни води и воспоставување системи за одржливо користење на вода. Законот поставува услови за третман на отпад, а операторите се обврзани да спроведуваат прописи за управување со отпадот согласно критериумите на Европската Унија.
3. **Закон за енергетика (усвоен во 2018 година)**³: Законот за енергетика ја промовира енергетската ефикасност и употребата на обновливи извори на енергија. Тој создава правна рамка за подобрување на енергетската ефикасност во различни сектори, со акцент на намалување на емисиите и поддршка на одржливи технологии. Основни цели вклучуваат оптимизација на потрошувачката на енергија и развој на мерки за постигнување на минимални барања за енергетски перформанси на згради.
4. **Закон за индустриски емисии**⁴: Овој закон регулира контрола и намалување на загадувањето од индустриските активности. Поставува обврски за операторите да следат јасни стандарди за емисии и да применуваат најдобрите достапни техники (НДТ) за намалување на еколошките ризици. Законот е дизајниран да ја заштити локалната средина и здравјето на луѓето, и е основан на европските директиви, вклучувајќи нормативи за квалитет на воздухот и водите.

Стратегии

1. **Национална стратегија за одржлив развој (усвоена во 2010 година)**⁵: Националната стратегија за одржлив развој во Република Македонија (НСОР) е базирана врз претходни искуства и исполнување на обврските што Република Македонија ги има прифатено на меѓународен план, особено на оние што се однесуваат на приближувањето кон Европската Унија. Целта е да се обезбеди ефективна рамка преку практични упатства за јавниот и приватниот сектор за тоа како да планираат и имплементираат одржлив развој и како да се поттикне раст на домашните и странски инвестиции. Основата на целиот процес на подготовка на Стратегијата се 11-те секторски и меѓусекторски извештаи за проценка и анализа. 11-те Извештаи за проценка и анализа, кои покриваат 4 меѓусекторски работни групи, како и 7 секторски работни групи.
2. Владата на Република Северна Македонија во февруари 2024 го усвои текстот на Националната развојна стратегија 2024-2044 – најголемиот стратешки документ во кој се дефинирани главните цели и мерки за развојот на земјата во следните 20 години. „Во стратегијата се дефинирани шест стратешки приоритети и тоа: Економија базирана на знаење, иновации и на дигитализација, односно високоинтегрирана економија во меѓународната трговија и во меѓународните финансии и работна сила што ги задоволува сегашните и идните потреби на пазарот на труд; Одржлив локален и регионален развој, што обезбедува кохезија; Демографска ревитализација и социјален и културен развој; Владеење на правото и добро управување; Сигурно, безбедно и отпорно општество и Зелена трансформација“, Овој документ се уште не е усвен во Собранието на РСМ.

Интегрирани национални планови и акциски планови

1. **Национално одредени придонеси (NDCs) (поднесени во 2015 година)**: Како дел од обврските на Парискиот договор, Северна Македонија развива и имплементира национални планови за намалување на емисиите и адаптација на климатските промени. Овие планови се важни за постигнување на целите за намалување на стакленичките гасови и развој на одржливи практики.
2. **Акциски планови за енергетска ефикасност (усвоени во 2016 година)**: Овие планови вклучуваат мерки и активности за подобрување на енергетската ефикасност во различни

²<https://www.moepp.gov.mk/wp-content/uploads/2014/09/Zakon%20za%20upravuvanje%20so%20otpad%20-%20precisten%20tekst%20za%20informativni%20celi.pdf>

³<https://www.economy.gov.mk/Upload/Documents/Zakon%20za%20energetika%20MK.pdf>

⁴https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=70465

⁵<https://www.moepp.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/Nacionalna-Strategija-za-Odrzliv-Razvoj-vo-RM-NSSD-Del-1.pdf>

сектори. Тие се насочени кон намалување на енергетскиот интензитет и поддршка на одржливи технологии за намалување на емисиите.

Овие закони, стратегии, планови и акциски планови создаваат правна и стратешка рамка за поддржување на родовата еднаквост и недискриминацијата во Северна Македонија. Нивната имплементација е клучна за обезбедување на одржлив развој и создавање на инклузивно општество.

Институционалната оценка за зелена економија во бизнис секторот во Северна Македонија ја анализира подготвеноста и капацитетот на различни институции за спроведување на политики и мерки за зелена економија. Оценката вклучува анализа на правната и регулаторната рамка, институционалните капацитети, механизмите за финансирање и степенот на координација меѓу различните актери.

1. Правна и регулаторна рамка

Позитивни аспекти:

- Северна Македонија има усвоена Национална стратегија за одржлив развој која вклучува зелена економија како клучен приоритет, новата стратегија се уште не е усвоена од страна на Собранието
- Постојат закони и регулативи кои ги регулираат аспектите на заштита на животната средина, управување со отпад, енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија.

Предизвици:

- Иако постојат закони и регулативи, нивната имплементација е често недоследна и неефикасна.
- Потребно е понатамошно усогласување на националното законодавство со релевантните регулативи на Европската Унија.

2. Институционални капацитети

Позитивни аспекти:

- Министерството за животна средина и просторно планирање има надлежност за координација и спроведување на политиките за зелена економија.
- Фонд за иновации и технолошки развој (ФИТР) обезбедува финансиска поддршка за иновации и развој на зелени технологии.

Предизвици:

- Многу институции, вклучувајќи го Министерството за животна средина и просторно планирање, имаат ограничени човечки и финансиски ресурси за ефективно спроведување на зелени политики.
- Постојат проблеми со координацијата меѓу различните институции што работат на прашања поврзани со зелена економија.

3. Механизми за финансирање

Позитивни аспекти:

- Северна Македонија има пристап до различни фондови на Европската Унија за проекти поврзани со зелена економија и одржлив развој.
- Постојат национални програми и фондови за поддршка на зелени проекти и иницијативи.

Предизвици:

- Компаниите и институциите често се соочуваат со сложени процедури за пристап до финансиска поддршка.

Иако постојат национални фондови, нивните средства често се недоволни за да ги покријат потребите за зелени проекти.

4. Степен на координација и партнерства

Позитивни аспекти:

- Постојат некои успешни примери на јавно-приватни партнерства за спроведување на зелени проекти.

- Северна Македонија соработува со различни меѓународни организации и донатори за спроведување на зелени иницијативи.

Предизвици:

- Потребна е подобра координација меѓу различните актери, вклучувајќи го приватниот сектор, владините институции и невладините организации.
- Потребна е поголема свесност и ангажман на сите релевантни страни за важноста на зелената економија.

Институционалната оценка покажува дека Северна Македонија има солидна основа за развој на зелена економија во бизнис секторот, но се соочува со значителни предизвици кои треба да се надминат.

4.1 Организации за поддршка на бизнисите

Давателите на деловни услуги во делот на зелена економија во Северна Македонија играат клучна улога во промовирањето и имплементацијата на одржливи и еколошки одговорни практики во различните сектори на економијата. Зелената економија се фокусира на унапредување на енергетската ефикасност, користење на обновливи извори на енергија, промовирање на одржливи технологии и иновации, како и на управување со ресурсите што намалува влијанијата врз животната средина.

Деловните услуги што се нудат во ова подрачје вклучуваат консултации за енергетска ефикасност, инженерски услуги за проектирање на зелени инфраструктури, финансиски консултации за инвестиции во зелени технологии, правни услуги за имплементација на законска регулатива во областа на заштита на животната средина и други.

Овие услуги не само што ги подобруваат еколошките перформанси на бизнисите и институциите, туку и значително придонесуваат за глобалната борба против климатските промени и загадувањето на животната средина. Северна Македонија, како дел од својата стратегија за интеграција во зелената економија, се фокусира на поддршка и стимулирање на овие деловни услуги за да ја подобри својата еколошка отпорност и конкурентност на глобалниот пазар.

Давателите на деловни услуги во зелената економија во Северна Македонија се стремат кон иновативни пристапи и решенија кои го обезбедуваат одржливиот развој и заштитата на животната средина како неоподделен дел од деловната одговорност.

1. Типови на деловни услуги

1.1 Консултантски услуги

Бизнис стратегија и планирање: Помош во развој на деловни стратегии, пазарни анализи и бизнис планови.

Управување со проекти: Поддршка при имплементација и управување со проекти.

Финансиски консалтинг: Буџетирање, финансиски анализи и инвестициони стратегии.

1.2 Правни услуги

Регистрација на претпријатија: Помош при правната регистрација и лиценцирање на нови претпријатија.

Правно советување: Советување за договори, интелектуална сопственост и други правни прашања.

1.3 Обуки

Тренинзи и работилници: Обуки за управување, лидерство, маркетинг и продажба.

Професионален развој: Програми за развој на вештини и компетенции на вработените.

1.4 ИТ услуги

ИТ консалтинг: Советување за дигитална трансформација, софтверски решенија и сајбер безбедност.

Развој на софтвер: Развој на прилагодени софтверски решенија за претпријатијата.

1.5 Маркетинг и ПР услуги

Маркетинг стратегии: Развој и имплементација на маркетинг планови и стратегии.

ПР и комуникации: Управување со односи со јавноста и комуникациски стратегии.

4.2. Клучни даватели на деловни услуги во Северна Македонија

Одговорности за креирање на политиките и надзор Министерството за економија има примарна одговорност за креирањето и надзорот врз политиките за МСП. Меѓутоа, постојат низа останати министерства и органи што се вклучени во креирањето на политиките и застапувањето во рамките на секторот на МСП. Тука се вклучени Министерството за финансии, Министерството за труд и социјална политика, Министерството за образование и наука, Министерство за куптура, Министерство за животна средина и просторно планирање, Канцеларијата на претседателот на Владата, Министерот без ресор задолжен за регулатива за подобрување на инвестициската клима за домашните претпријатија и Кабинетот на заменик претседателот на Владата задолжен за економски прашања. Покрај тоа, Економско-социјалниот совет на Република Македонија, го промовира и поттикнува трипартитниот социјален дијалог на национално и локално ниво и работи на унапредувањето на бипартитниот социјален дијалог на ниво на претпријатија и на зајакнувањето на капацитетите на социјалните партнери преку нивното вклучување во сите активности, што претставува една од најважните преземени обврски на Владата на Република Македонија. Советот има советодавна и консултативна улога во текот на креирањето и спроведувањето на економските и социјалните стратегии и политики и на тој начин влијае врз постигнувањето на економска и социјална стабилност во земјата. ЕСС има 12 членови: по четири члена од Владата, организациите на работодавачите и синдикатите. Спроведување на програмите и услугите за МСП Сегашната институционална инфраструктура за поддршка на МСП во Македонија беше воспоставена и зајакната во минатата деценија. Таа е основниот двигател за спроведување на поединечните мерки од оваа Стратегија за МСП и е најважната директна врска со секторот на МСП. Агенцијата за поддршка на претприемништвото (АППРМ) е одговорна за спроведувањето на владините политики за МСП. Мисијата на АППРМ е промовирањето на претприемништвото и малото стопанство преку спроведување приоритетни проекти што се одраз на областите на интервенции во МСП што се раководат според побарувачката и на владините програми за поддршка на претприемништвото и зголемување на конкурентноста на МСП. Основните одговорности на АППРМ се: Создавање и развој на институционалната инфраструктура за поддршка и развој на претприемништвото и конкурентноста во секторот на МСП; Спроведување и координирање на државната и меѓународната поддршка за МСП; “Конкурентни мали и средни претпријатија како двигатели на инклузивен економски раст” Стратегија за МСП во Македонија 41 Унапредување на претприемништвото преку финансиски и нефинансиски видови мерки за поддршка; и Спроведување на програмите за мерки и активности за поддршка на претприемништвото и создавање конкурентност во малото стопанство. Останатите клучни организации вклучуваат:

- Стопанска комора на Македонија
- Сојуз на стопански комори на Македонија
- Стопанска комора на северозападна Македонија
- Работнички организации
- Бизнис конфедерација на Македонија
- Организација на работодавачите на Македонија
- Занаетчиска комора на РСМ и 14 регионални Занаетчиски комори
- Здружение на бизнис жени
- Деловни асоцијации: најмалку 20 локални и билатерални деловни асоцијации што опфаќаат бројни сектори на економската активност, вклучувајќи четири со национален опфат (Стопанска комора на Македонија, Сојуз на стопански комори на Македонија, Стопанска комора на северозападна Македонија, Занаетчиска комора).

Националниот комитет за иновации и претприемништво, основан во 2011 година, е составен од членови од клучните министерства, академската заедница и бизнис секторот. Тој се фокусира на комерцијализацијата на иновациите и на зголемувањето на нивото на иновациските активности во деловната заедница и општеството како целина. НКИП е одговорен за координирањето на владините политики и мерки за поттикнување на иновациите и конкурентноста; координирање на распределбите на буџетските средства во согласност со приоритетите на Владата, следење на работата на Фондот за иновации и технолошки развој, прегледување и одобрување на програмите за поддршка на развојни

проекти и програми на Фондот, пред тие да влезат во постапка пред Владата, давање препораки на Владата во однос на програмите и проектите на меѓународните организации за поддршка и развој на иновациски активности, редовно следење на политиките и мерките на Европската унија и земјите со најдобрите практики во областа на иновациите и процена на нивното влијание, давање препораки и предлози на министерствата за нивните активности во врска со иновациите и давање препораки и сугестии на Владата во однос на деловното окружување, правата на интелектуална сопственост и поддршката на иновациските активности.

Фонд за иновации и технолошки развој, е формиран за поттикнување и поддршка на иновациската дејност во ММСП за остварување забрзан технолошки развој, базиран на трансфер на знаење, на истражување за развој и на иновации што придонесуваат за создавање нови работни места и за економски раст и развој, истовремено подобрувајќи ја бизнис-околината за развој на конкурентските способности на компаниите. Делокругот на работа на Фондот се базира на кофинансирање ММСП, а со цел поттикнување на иновациската дејност, имплементација на иновативни решенија и на иновативни процеси, воведување иновации и трансфер на технологии кај компаниите, како и поддршка на компаниите што имаат висок потенцијал за раст. Понатаму, финансирање на новоосновани, микро и мали претпријатија, фондации и акцелератори, а со цел поттикнување на иновативноста кај компаниите и пренесување на резултатите од научните истражувања во апликативни, односно комерцијални активности, преку формирање „спин-оф“ компании, како и постигнување долгорочен позитивен придонес “Конкурентни мали и средни претпријатија како двигатели на инклузивен економски раст” Стратегија за МСП во Македонија 42 за развојот на националната економија, подобрување на конкурентноста преку технолошки и оперативни унапредувања и обезбедување нови работни места; поддршка на формирањето на деловно- технолошки акцелератори, субјекти за давање инфраструктурна поддршка на иновациската дејност, со цел акцелерација на претприемништвото преку поддршка на физички лица што сакаат да основаат компанија, како и на веќе основани претпријатија во нивната почетна фаза (кои постојат максимум 6 години) преку обезбедување едукативна, логистичка и финансиска помош.

Националната мрежа на едукатори за претприемништво, основана во 2011 година од страна на Националниот центар за развој на иновации и претприемачко учење, вклучува професори и асистенти од универзитетите и наставници кои го предаваат предметот „Бизнис и претприемништво“ и други економски предмети во средните училишта во земјата. Главната цел на мрежата е да овозможи алатки за вмрежување меѓу едукаторите за споделување на најдобрите практики во врска со претприемачкото учење, овозможувајќи развој на наставниците и постојано подобрување на наставната програма на сите образовни нивоа. На локално ниво постојат повеќе важни институционални аранжмани. Тие вклучуваат: Регионални бизнис центри: тековно функционираат десет регионални центри, вклучувајќи пет РЕСС лоцирани во Скопје, Струмица, Велес, Куманово, Битола, три АПП во Охрид, Тетово и Гостивар, Агенција за развој на претпријатијата во прилепскиот регион и еден Деловен информативен центар на Ромите во Скопје. Тековно работат три деловни инкубатори: Инкубатор СПАРК во Битола (основан со холандска поддршка и во следните години финансиран од УСАИД), инкубаторот на Претприемачкиот сервис за млади во Скопје (финансиран преку норвешка билатерална помош) и инкубаторот што е поддржан од Светска банка во Струмица, додека, пак, два дополнителни старт-ап центри работат во Тетово и Скопје, финансирани од СИНТЕФ и австриската развојна агенција, соодветно. Европската мрежа на претпријатија обезбедува поддршка за да им помогне на МСП да ги искористат на најдобрите можни начин деловните можности во Европската унија и обезбедува информации и помош за деловните прашања во врска со ЕУ (на пр., ЕУ пазари, деловна соработка, барање партнери, финансирање и тендери на ЕУ, законодавството на ЕУ, стандардите на ЕУ, итн.). Воспоставени се осум плански центри во осумте статистички плански региони Бизнис старт-ап центар и Национален центар за развој на иновации и претприемачко учење во рамките на Машински факултет на Универзитетот Св. Кирил и Методиј во Скопје. Консултанти: тука се вклучени околу 250 „независни“ консултанти што обезбедуваат услуги за деловен консалтинг, како физички лица или правни субјекти, и определени меѓународни консултанти⁶.

⁶<https://economy.gov.mk/Upload/Documents/Strategija%20za%20MSP%20-%20finalna%20verzija%2003%2004%202018%20.pdf>

4.2 Микро, мали и средни претпријатија, претприемачи и занаетчи

4.2.1. Микро, малите и средни претпријатија

Микро, малите и средни претпријатија (МСП) претставуваат столбот на економијата во Северна Македонија. Овие економски субјекти се од суштинско значење за економскиот развој, обезбедувањето на работни места, поттикнувањето на иновациите и промовирањето на регионалниот развој. МСП обезбедуваат голем дел од работните места во приватниот сектор и имаат значајна улога во креирањето на додадена вредност и промовирањето на иновации. Во контекст на економијата на Северна Македонија, МСП имаат значајно присуство и допринос, сочинувајќи повеќе од 99% од вкупниот број на претпријатија во земјата.

Според дефиницијата на Европската Унија, која е усвоена и во Северна Македонија, МСП се класифицираат како: Микро претпријатија: вработуваат помалку од 10 лица и имаат годишен обрт или вкупна актива до 2 милиони евра. Мали претпријатија: вработуваат помалку од 50 лица и имаат годишен обрт или вкупна актива до 10 милиони евра. Средни претпријатија: вработуваат помалку од 250 лица и имаат годишен обрт до 50 милиони евра или вкупна актива до 43 милиони евра.

Според извештајот на Државниот завод за статистика на Северна Македонија од 2023 година⁷:

Вкупниот број на МСП во Северна Македонија е 71 228 претпријатија. Податоците за структурата на активните претпријатија според бројот на вработени покажуваат дека најголемо учество од 84.2 % имаат претпријатијата со 1-9 вработени. Потоа следат претпријатијата без вработени и претпријатија со неутврден број на вработени (без податок за вработени) со 5.9 %, па претпријатијата со 10-19 вработени со 4.6 %, потоа претпријатијата со 20-49 вработени, чие учество изнесува 3.0 %, со 2.0 % учествуваат претпријатијата со 50-249 вработени и само 0.3 % од активните претпријатија имаат над 250 вработени.

Овие претпријатија вработуваат околу 75% од вкупната работна сила во приватниот сектор и генерираат околу 65% од вкупниот годишен обрт во приватниот сектор. МСП се најактивни во трговија (30%), производство (25%), услуги (20%) и градежништво (15%).⁸

Илустрација 4: Улога на МСП и претприемачите

Во 2022 година биле регистрирани 6.384 ново создадени претпријатија, што претставува 9.6 % од вкупно активните пазарно ориентирани претпријатија⁹. Во однос на 2021 година, забележано е зголемување на бројот на новосоздадените претпријатија за 7.1 %, и тоа најмногу во секторите Информации и комуникации, Снабдување со електрична енергија и гас, Транспорт и складирање, како и Објекти за сместување и исхрана. Најголемиот дел од ново создадените претпријатија (67.6 %) припаѓаат на услужните дејности, во чии рамки најмногу се од секторот Трговија на големо и мало; поправка на моторни возила и мотоцикли (1 704), Објекти за сместување и сервисни дејности со храна (710) и Стручни, научни и технички дејности (659). Секторите Преработувачка индустрија и Градежништво учествуваат со по 10.5 % во вкупниот број на новосоздадени претпријатија. Новосоздадените претпријатија вработиле 13 828 лица, што претставува зголемување за 15.3 % во однос на претходната година. Без вработени биле 19.0 % од ново создадените претпријатија, 75.4 % вработиле 1-4 лица, додека 3.6 % вработиле од 5 до 9 лица.

⁷<https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstanie.aspx?id=79&rbr=14708>

⁸<https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstanie.aspx?id=79&rbr=14708>

⁹<https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstanie.aspx?rbrtxt=83>

Табела 2: Активни и ново создадени претпријатија по сектори на дејност

Т-03: Активни и ново создадени претпријатија по сектори на дејност						
Сектори на дејност		Активни претпријатија		Ново создадени претпријатија		Ново создадени претпријатија, % од активните
Б-О ¹⁾	Вкупно	66 577	100,0	6384	100,0	9,6
Б-Л	Деловна економија	59 489	89,4	5813	91,1	9,8
Б	Рударство и вадење на камен	193	0,3	12	0,2	6,2
В	Преработувачка индустрија	7 872	11,8	671	10,5	8,5
Г	Снабдување со електрична енергија, гас, пареа и климатизација	339	0,5	111	1,7	32,7
Д	Снабдување со вода; отстранување на отпадни води, управување со отпад и дејности за санација на околината	266	0,4	31	0,5	11,7
Ѓ	Градежништво	5 657	8,5	672	10,5	11,9
Е	Трговија наголемо и трговија на мало; поправка на моторни возила и мотоцикли	21 617	32,5	1704	26,7	7,9
Ж	Транспорт и складирање	5 512	8,3	507	7,9	9,2
З	Објекти за сместување и сервисни дејности со храна	4 749	7,1	710	11,1	15,0
С	Информации и комуникации	2 537	3,8	401	6,3	15,8
И	Финансиски дејности и дејноста осигурување	437	0,7	36	0,6	8,2
Ј	Дејности во врска со недвижен имот	734	1,1	81	1,3	11,0
К	Стручни, научни и технички дејности	8 029	12,1	659	10,3	8,2
Л	Административни и помошни услужни дејности	1 547	2,3	218	3,4	14,1
М	Образование	760	1,1	72	1,1	9,5
Н	Дејности на здравствена и социјална заштита	3 077	4,6	119	1,9	3,9
Њ	Уметност, забава и рекреација	752	1,1	109	1,7	14,5
С	Други услужни дејности	2 499	3,8	271	4,2	10,8

Табелата ги прикажува податоците за активните и ново создадените претпријатија по различни сектори во Северна Македонија за 2022 година. Деловната економија доминира со 59,489 активни претпријатија и 5,813 ново создадени претпријатија.

Малите и средни претпријатија (МСП) во Северна Македонија се соочуваат со неколку значајни предизвици кои го отежнуваат нивниот раст и развој. Еден од главните предизвици е пристапот до финансии, каде многу МСП се соочуваат со ограничени можности за добивање на кредити или

инвестиции потребни за раст. Според податоците од Народна банка¹⁰ на Северна Македонија, само 25% од МСП имаат пристап до банкарски кредити. Дополнително, сложената регулаторна рамка и честите законски промени создаваат нестабилна деловна околина. Друг значаен предизвик е недостатокот на квалификувана работна сила и високата стапка на емиграција, што резултира со недостаток на таленти во многу индустрии.

Исто така, образованието на вработените во МСП во Северна Македонија се карактеризира со значителен број на вработени кои имаат средно образование. Според податоците од Стопанска комора¹¹, околу 60% од вработените во МСП имаат средно образование, додека само 30% имаат високо образование. Ова покажува дека МСП често се соочуваат со ограниченост во пристапот до високо образование и квалификувана работна сила, што може да влијае на нивната конкурентност и капацитет за иновации. Недостатокот на знаење и финансиски ресурси се клучни фактори кои го ограничуваат нивото на дигитализација кај МСП. Оттука, нивото на дигитализација во МСП во Северна Македонија е релативно ниско, иако постои тренд на подобрување во последните години. Според извештајот на Европската комисија за дигиталната економија и општество¹², околу 40% од МСП користат основни дигитални технологии како што се веб-страници и електронска пошта. Сепак, само 15% од МСП користат напредни дигитални алатки како што се CRM системи, ERP системи или дигитален маркетинг.

Во контекст на зелената економија, МСП во Северна Македонија се охрабруваат да воведат зелени производи и услуги. Понудата на зелени производи и услуги е во подем кај како дел од глобалниот тренд кон одржлив развој. Според извештајот на Министерството за економија, околу 20% од МСП активно работат на развој и понуда на зелени производи и услуги. Овој тренд е поттикнат од зголемената свест за еколошките проблеми и поддршката од владините програми и меѓународните организации. МСП кои нудат зелени производи и услуги покажуваат поголема конкурентност и потенцијал за раст на меѓу народниот пазар.

Концептот на зелена економија во која се вклучени МСП е недоволно дефиниран и не постојат конкретни активности и мерки кои ги усогласуваат мерките за раст и развој на МСП со еколошките политики. Податоците од спроведени истражувања¹³ покажуваат дека кај МСП постои очигледен недостаток на информации за начинот на кој МСП може да го применат концептот на зелена економија во своето работење. Имено, иако компаниите нудат зелени производи или услуги или планираат да го сторат тоа во наредниот период, се соочуваат со комплексна административна процедура при спроведување еколошки практики и строги правила доколку сакаат да направат повеќе од законски пропишаните барања. Најголем процент од претпријатијата кои нудат зелени производи или услуги се претпријатијата од земјоделскиот сектор или преработка на храна, но исто така постои значителен процент на претпријатија кои нудат производи за обновлива енергија и технологија за намалување на загадувањето. Дополнително, постои големо расположение во наредните две години голем дел од претпријатијата кои планираат понуда на зелени производи или услуги. Оние МСП кои се занимаваат со зелени практики го прават тоа на три различни начини: со усвојување на систем за управување со животната средина (ISO 14000), со преземање мерки за ефикасност на ресурсите и / или со производство на зелени производи и услуги. Најголем дел од овие компании преземаат мерки со цел поефикасно искористување на ресурсите, најчесто заштеда на енергија и сировини или планираат да го сторат тоа во иднина. Дополнително, податоците покажуваат дека 75% од компаниите што преземаат мерки за ефикасност на ресурсите не добиваат техничка или финансиска поддршка. Оттука, повеќето мали бизниси имаат потреба од јасни и доследни информации кои ги усогласуваат мерките за раст и развој на МСП со еколошките политики.

Доколку ги споредиме мерките за ресурси на ефикасност што ги преземаат малите и средни претпријатија (МСП) во Европската Унија (ЕУ) и Северна Македонија може да се согледа дека МСП во

¹⁰<https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-bank-financing-to-smes-in-the-republic-of-north-macedonia-evidence-from-survey-data.aspx>

¹¹https://www.mchamber.mk/Upload/Documents/883_1.pdf

¹²<https://www.sep.gov.mk/post/?id=5657>

¹³<https://www.ek-inst.ukim.edu.mk/wp-content/uploads/2022/08/kniga-Zelena-ekonomija-web.pdf>

ЕУ¹⁴ имаат значително повеќе поддршка и ресурси за имплементација на мерките за ресурсна ефикасност во зелена економија, вклучувајќи обновливи извори на енергија, енергетска ефикасност, управување со отпад и водна ефикасност. Во Северна Македонија, иако постојат иницијативи за подобрување на ресурсната ефикасност, тие се соочуваат со повеќе предизвици поради ограничени финансиски ресурси и помала институционална поддршка.

Односно во ЕУ, МСП широко инвестираат во технологии за намалување на потрошувачката на енергија преку обновливи извори на енергија како соларни панели и ветерни турбини. Овие инвестиции помагаат во намалување на емисиите на стакленички гасови и зависноста од фосилнигорива. Дополнително, енергетската ефикасност е подобрена преку употреба на енергетски ефикасни уреди и системи за греење и ладење, како и преку инсталација на LED светла и подобрена изолација на објектите.

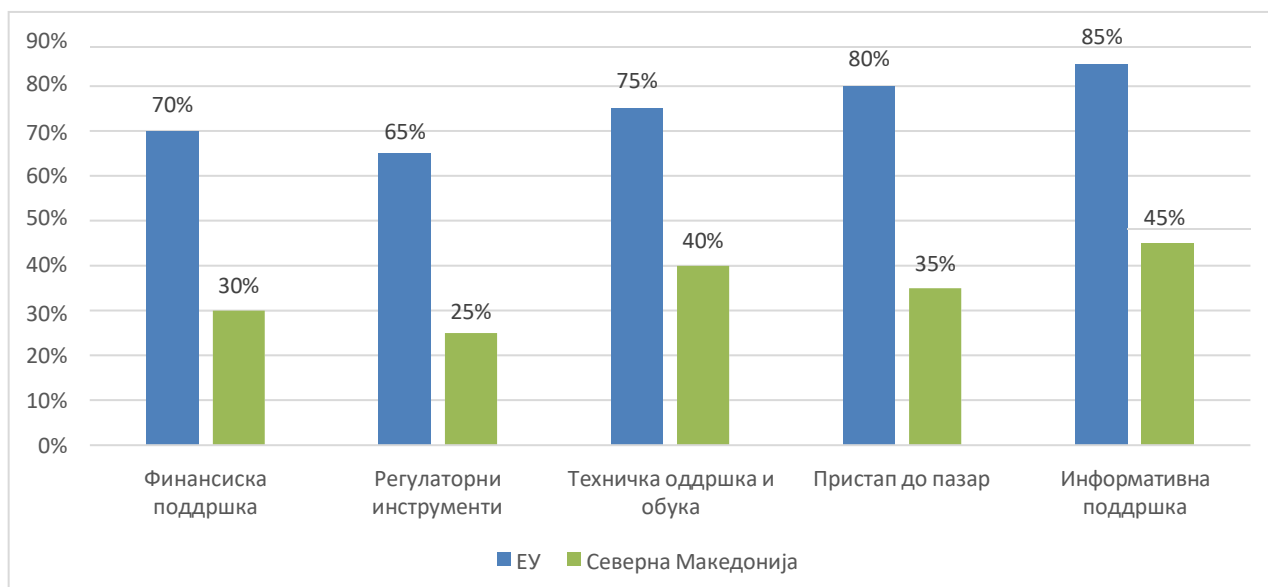
Во однос на управувањето со отпадот, МСП во ЕУ активно се ангажираат во рециклирање на материјалите и отпадот што го произведуваат. Ова вклучува собирање и селекција на отпадот за понатамошно рециклирање и намалување на отпадот што оди на депониите. Концептите на циркуларна економија се исто така широко прифатени, при што отпадните материјали се повторно употребуваат или се трансформираат во нови производи.

Водната ефикасност е значаен аспект на ресурсната ефикасност во ЕУ. МСП инвестираат во технологии и системи за намалување на потрошувачката на вода, како уреди за намалување на потрошувачката на вода, системи за собирање и рециклирање на дождовница и технологии за оптимизација на водната потрошувачка во процесите на производство.

Едукацијата и свесноста за одржливите практики и важноста на ресурсната ефикасност се високо приоритетни во ЕУ. МСП активно организираат тренинг програми за своите вработени и многу компании се сертифицирани според меѓународни стандарди за управување со животната средина, како што е ISO 14001.

Во Северна Македонија, МСП почнуваат да инвестираат во соларни панели и други обновливи извори на енергија, но овие иницијативи се сè уште во почетна фаза. Постојат напори за зголемување на енергетската ефикасност преку модернизација на опремата и воведување на нови технологии, но овие мерки се ограничени поради финансиските капацитети и недостигот на поддршка.¹⁵

Графикон 1: Мерки кои ги преземаат МСП во однос на ефикасност на ресурсите

извор:¹⁶

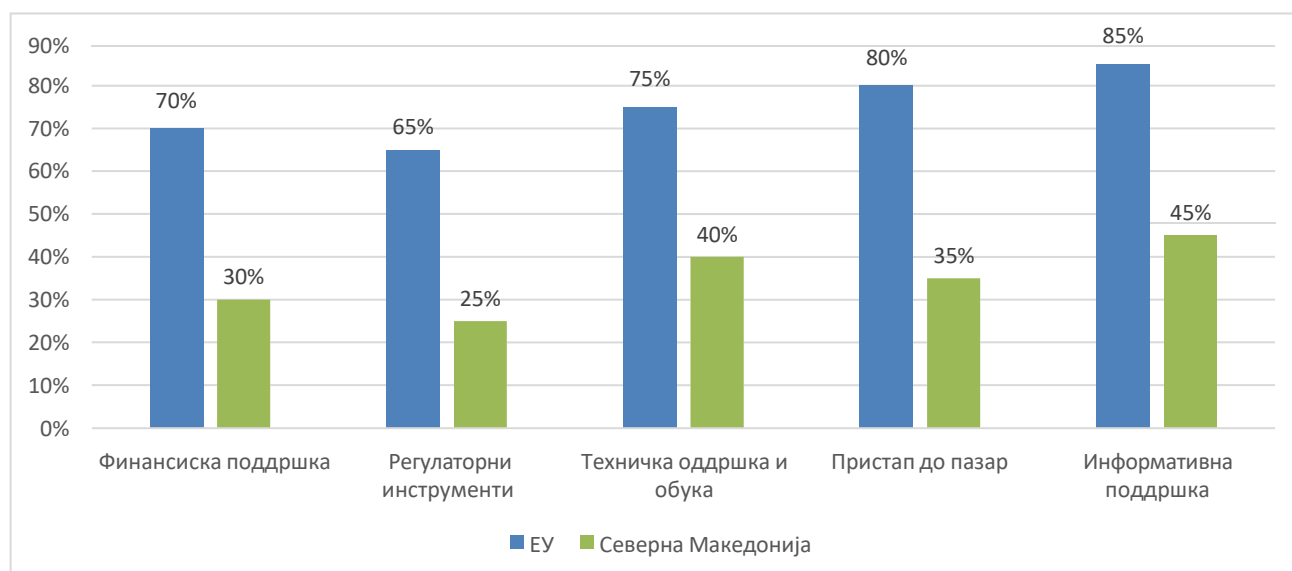
¹⁴ https://ec.europa.eu/environment/green-growth/index_en.htm

¹⁵ <http://economy.gov.mk/>

¹⁶ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/environmental-data-centre-on-natural-resources/green-economy>

Убедувањето на МСП да започнат да применуваат еколошки политики или зелени практики е исклучително тешко, дури и кога тоа е очигледно во нивен финансиски интерес. Оттука, потребно да се зајакнат пазарните стимулации за подобрување на примената на концептот на зелена економија и тоа директно (како на пр.: зелени јавни набавки) и индиректно (зелени сертификати и еко-етикети) со цел зголемување на побарувачката за подобри еколошки перформанси и зелени производи и услуги. Владината политика може да игра значајна улога во создавањето на побарувачка за зелени производи и услуги и со зајакнување на пазарот каде побарувачката на приватниот потрошувач за ниве е недоволна. Таа може да изврши еден вид на притисок во синџирот на снабдување преку своите политики за набавки, односно во државните договори да постави услов за тендер во кои апликантот ќе преземе специфични еколошки стандарди. Имено, јавните набавки сè уште се користат малку во промовирањето на заштитата на животната средина. На овој начин, ќе се изберат добра и услуги со помало негативно влијание врз животната средина, односно ќе се зголеми ефикасноста за ваквите набавки и генерално, ќе станат достапни. Јавните набавки се процес со кој владите купуваат стоки, услуги и работи од приватниот сектор. Тие се проценуваат на 12% од светскиот БДП. Во многу земји се применуваат одржливи практики за набавки, што значи дека тие ги фаворизираат зелените производи и услуги во однос на производите и услугите кои имаат низок резултат во аспектите на одржливоста. Зелените јавни набавки се однесуваат на процесот во кој јавните власти се обидуваат да набават стоки, услуги и работи кои се помалку штетни за животната средина кога се зема предвид целиот нивен животен циклус и вклучува фактори на животната средина во цените на стоките и услугите. Ова му овозможува на јавниот сектор да ги вклучи, преку својата колективна куповна моќ, критериуми за одржливост и подобри работни стандарди во одлуките за купување на размери што можат да ги придвижат пазарите. Интегрирањето на критериумите за животна средина во постапките за набавка поттикнува поеколошки начини на производство и обезбедува поголема понуда на зелени добра и услуги. Областите кои можат да бидат вклучени во таквите договори вклучуваат, како минимум: (а) употреба на еколошки производи за чистење; б) мерки на работното место за да се избегне губење на пречистената вода; в) обезбедување безбедна опрема за работниците; г) програми за обука на вработените во рок од три месеци од потпишувањето на договорот за намалување на потрошувачката на електрична енергија, вода и производство на цврст отпад во согласност со важечките еколошки прописи; и (д) управување со отпад на работното место (одвојување на отпадот што може да се рециклира, отстранување на батериите).

Графикон 2: Неопходна поддршка на МСП за поттикнување на зелени производи и услуги

извор: ¹⁷

¹⁷<https://ec.europa.eu/eurostat/web/environmental-data-centre-on-natural-resources/green-economy>

5. Анализа на потребите за обука и вештини за озеленување на бизнисот

5.1 Организации за поддршка на бизнисот

Истражувањето беше спроведено со цел да се добие увид во состојбата на зелените практики, услугите за озеленување на бизнисот и потребите за обука во организациите кои работат со мали и средни претпријатија. Добиените наоди се базираат на податоците собрани од 14 организации кои учествуваа во истражувањето.

Во поглед на типот на организација, најголем дел од испитаниците (71,43%) припаѓаат на категоријата „Останато“, додека остатокот се распределени помеѓу деловни инкубатори (14,29%), акредитирани агенции за регионален развој (7,14%) и иновации или стартап центри (7,14%). Овие резултати покажуваат дека истражувањето опфаќа разновиден спектар на организации со различни улоги во поддршката на мали и средни претпријатија.

Во поглед на организациската структура, значителен процент (92,86%) од организациите немаат назначено лице кое би било исклучиво задолжено за заштита на животната средина, зелена транзиција или деловно позеленување. Само една организација (7,14%) има назначено такво лице, што укажува на ограничена посветеност кон овие аспекти кај организациите учеснички.

Истражувањето покажа дека 14,29% од организациите обезбедуваат услуги за озеленување на бизнисот. Останатите или не ги обезбедуваат овие услуги (21,43%) или планираат да ги воведат во својата деловна понуда (64,29%). Од оние кои обезбедуваат услуги, сите (100%) наведоа дека се фокусираат на изработка на зелен бизнис план или зелена стратегија. Клиентите на овие услуги главно се микро, мали и средни претпријатија, претприемачи и занаетчиски продавници (66,67%), додека останатите (33,33%) се класифицирани под категоријата „Останато“. Ова укажува на тоа дека фокусот на организациите кои нудат услуги за позеленување е насочен кон поддршка на помалите деловни субјекти. Сепак, само 35,71% од малите и средни претпријатија од опкружувањето на овие организации побарале услуги за позеленување на бизнисот, што покажува дека свеста и побарувачката за вакви услуги сè уште не е на високо ниво.

Во однос на обуките за позеленување на бизнисот, 28,57% од организациите изјавиле дека нивните вработени учествувале на такви обуки. Обуките на кои учествувале вработените опфаќаат теми како „Зелена економија“, „Зелени технологии“, и „Основи на циркуларна економија и Поддршка на МСП кон зелена транзиција“. Ова укажува на потребата од натамошно вклучување и зголемување на учеството на вработените во обуки за зелени практики, особено бидејќи 71,43% од организациите немаат учествувало во вакви обуки.

Графикон 3:

Врста на понудени услуги од областа на озеленување на бизнисот

Во врска со тоа што би им помогнало на организациите да работат со малите и средни претпријатија на полето на позеленување на бизнисот, организациите изразија различни потреби. Најчесто споменувани беа обуките за обучувачи за деловно позеленување (14%) и прирачници за позеленување на бизнисот (14%), додека алатките за самооценување и материјалите за обука беа исто така значајни, со 12% интерес од страна на организациите. Ова укажува на интерес за различни форми на поддршка, вклучително и практични алатки и програми за обука.

Графикон 4:

Графикон 5:

Резултатите од истражувањето укажуваат на тоа дека иако постои интерес и потреба за озеленување на бизнисот, организациите сè уште не се целосно подготвени и немаат развиено структури и ресурси за ефективно да ги поддржат малите и средни претпријатија во овој процес. За да се зголеми успешноста на овие иницијативи, потребна е поголема свест, подобри обуки и развој на соодветни услуги и алатки кои ќе им овозможат на организациите поефикасно да ги поддржат своите клиенти во процесот на озеленување.

5.2 Микро, мали и средни претпријатија, претприемачи и занаетчи

Истражувањето кое беше спроведено меѓу малите и средни претпријатија имаше за цел да ја процени состојбата со примената на зелени практики и стратегии за озеленување на бизнисот. Податоците од истражувањето овозможуваат јасен увид во тековните активности, како и во предизвиците и можностите за натамошен развој на одржливи деловни практики.

Во однос на формата на организација на деловните субјекти, истражувањето покажа дека најголем број од компаниите, односно 73,68%, се занаетчи. Останатите се организирани како трговски друштва (15,79%) или како ДООЕЛ (10,53%). Важно е да се напомене дека овие компании претежно се мали, со оглед на тоа што 89,47% од нив имаат од 1 до 9 вработени, додека само 10,53% имаат меѓу 10 и 49 вработени.

Кога станува збор за присуството на зелени производи во нивната продажна палета, нешто повеќе од половината од компаниите, односно 52,63%, веќе имаат вакви производи. Ова покажува одреден степен на свесност и адаптација кон зелениот пазар, иако голем дел од компаниите сè уште не ја препознале или имплементирале оваа можност.

Графикон 6:

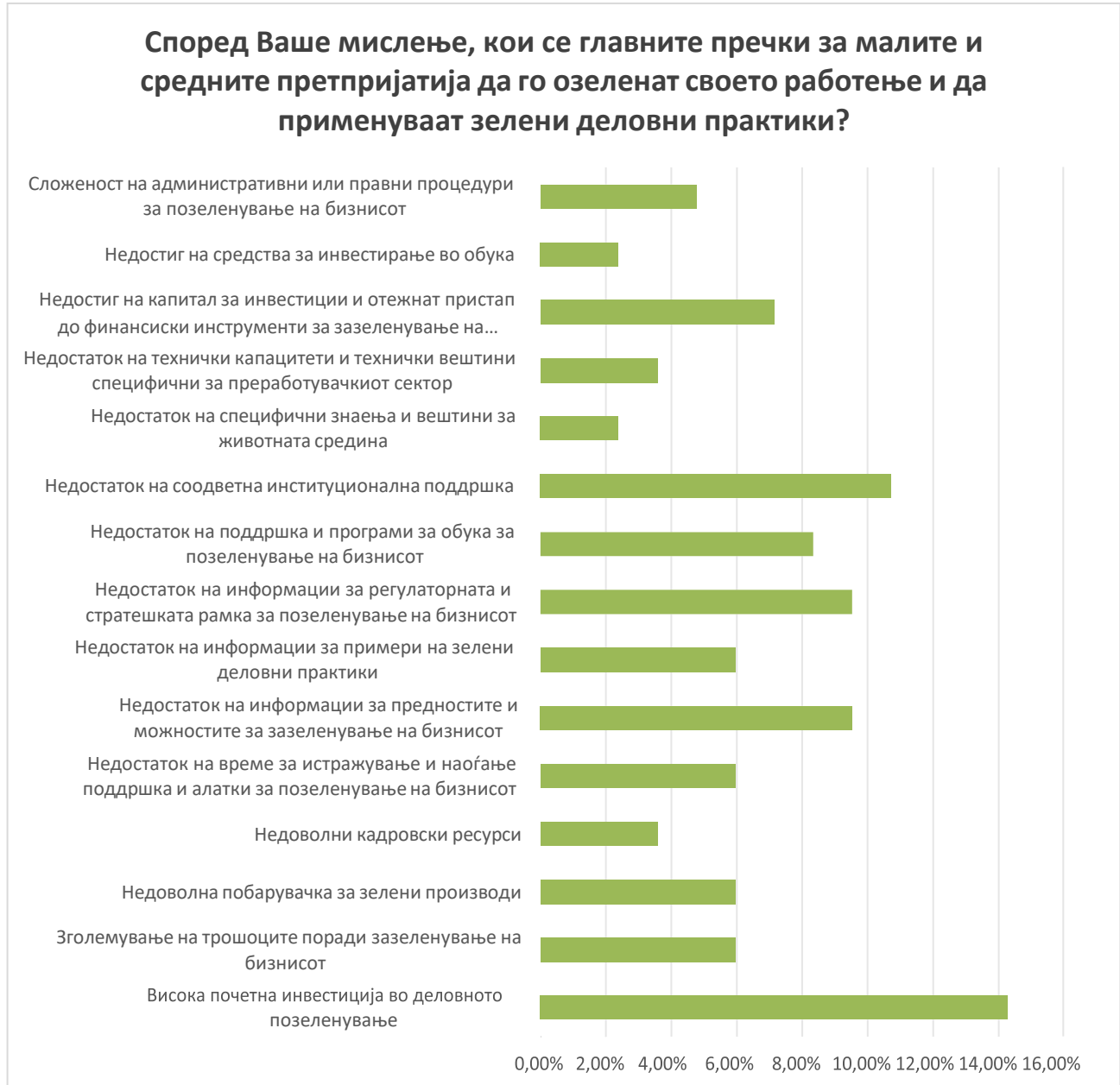

Од аспект на стратешкото планирање, само 21,05% од компаниите имаат бизнис план или стратегија за зазеленување на бизнисот. Меѓутоа, позитивен сигнал е тоа што 42,11% од компаниите планираат да подготват таков документ во следните две години. Сепак, големо мнозинство од компаниите (78,95%) сè уште немаат назначено лица кои би биле задолжени за прашања поврзани со екологија и озеленување, што укажува на недоволна организациска посветеност кон ова прашање.

Запознаеноста со принципите на зелениот бизнис е на ниско ниво кај компаниите кои учествувале во истражувањето. Само 15,79% од компаниите се запознаени со овие принципи, што укажува на голема потреба за информирање и едукација во оваа област.

Главните двигатели за позеленување на бизнисот и ефикасно користење на енергијата и ресурсите во малите и средни претпријатија се главно економски мотивирани. Најзначајниот фактор е намалувањето на потрошувачката на енергија и трошоците за производство, кој беше истакнат од 36,59% од компаниите. Ова е проследено со субвенциите и стимулациите од националниот буџет и Европската Унија, што ги наведоа 31,71% од испитаниците. Промените во побарувачката на потрошувачите и добавувачите, како и усогласувањето со законските прописи, се исто така важни, но помалку значајни во однос на економските поттикнувачи.

Графикон 7:

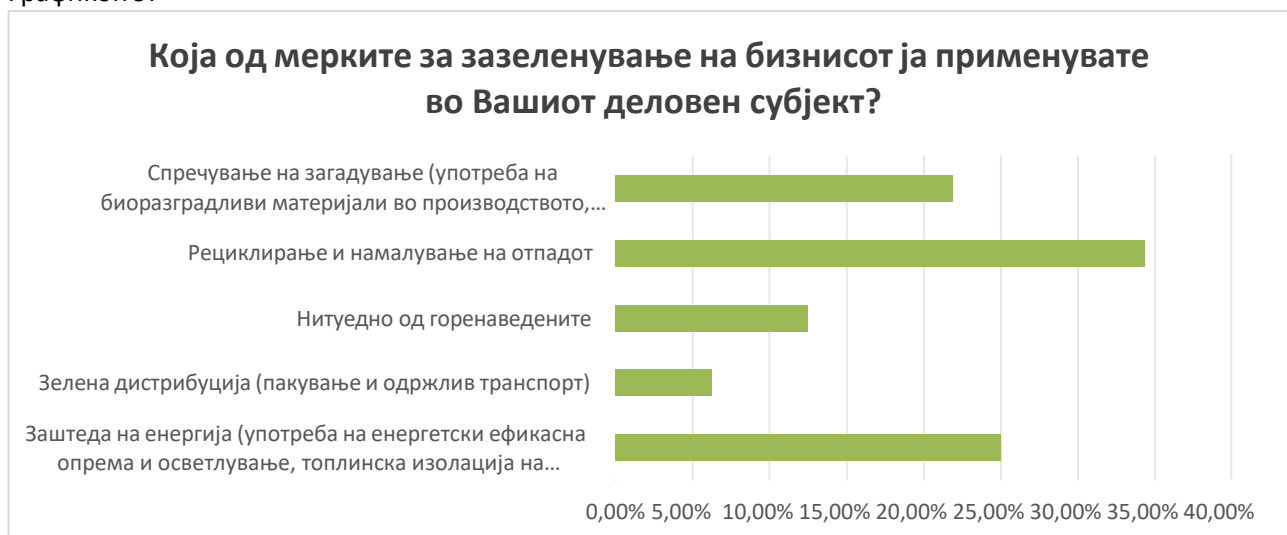
Главните пречки за малите и средните претпријатија да го озеленат своето работење се главно поврзани со финансиските аспекти. Високата почетна инвестиција во деловното позеленување беше истакната како најголема пречка од 14,16% од компаниите. Дополнително, недостатокот на соодветна институционална поддршка и недостатокот на информации за предностите и можностите за зазеленување на бизнисот се исто така значајни бариери кои ја ограничуваат примената на зелени практики. Компаниите наведоа и дека имаат ограничени кадровски ресурси, како и дека се соочуваат со недостаток на време за истражување и наоѓање поддршка и алатки за позеленување на бизнисот. Во однос на поддршката која ја сметаат за неопходна, компаниите истакнаа дека им се потребни финансиски стимулации за развој на зелени производи и воведување зелени производни процеси, како и грантови или субвенции за зазеленување на бизнисот. Овие видови на поддршка се сметаат за клучни за да можат малите и средни претпријатија успешно да го озеленат своето работење.

Графикон 8:

Што се однесува до конкретни мерки кои веќе се применуваат, најчеста мерка е рециклирање и намалување на отпадот, што ја применуваат 34,38% од компаниите. Заштедата на енергија и вода е втора најчеста мерка, која ја спроведуваат 25% од испитаниците. Останатите компании сè уште не спроведуваат никакви специфични зелени мерки.

Графикон 9:

Резултатите покажуваат дека многу мал број од вработените во компаниите учествувале на обуки за позеленување на бизнисот, со само 10,53% учество. Сепак, постои значителен интерес за подобрување

на знаењата во оваа област, бидејќи 68,42% од испитаниците изразија желба за понатамошно учење и обука во деловното позеленување.

Резултатите од истражувањето покажуваат дека иако малите и средните претпријатија во голема мера не се запознаени со принципите на зелениот бизнис, сепак постои свесност за потребата од позеленување и желба за подобрување во оваа област. Пречките што ги посочуваат компаниите се главно поврзани со финансиски бариери и недостаток на информации и поддршка. За да се поттикне позеленувањето на бизнисот, неопходно е да се обезбедат финансиски стимулации, подобри информации и обуки, како и институционална поддршка која ќе им помогне на компаниите да го трансформираат своето работење во позелен правец.

6. Заклучок

6.1 Организации за поддршка на бизнисот

Истражувањето на организациите за поддршка на бизниси во Северна Македонија открива значајни податоци за тековната состојба и потребите на овие организации во контекст на озеленувањето на бизнисите. Вкупниот број на интервјуирани организации изнесува 14..

Повеќето организации (92,86%) не располагаат со лица исклучиво задолжени за заштита на животната средина, што укажува на потребата за подобрување на оваа област. Иако само 14,29% од организациите обезбедуваат услуги за озеленување на бизнисите, постои значителен интерес за воведување на овие услуги во иднина (64,29%).

Поголемиот дел од организациите (71,43%) немаат учествувано на обуки за озеленување на бизнисите, но изразуваат интерес за подобрување на своето знаење во оваа област (85,71%). Најважните потреби за обука и ресурси вклучуваат обука на обучувачи за деловно озеленување и прирачници или водичи за озеленување на бизнисот.

За успешна транзиција кон зелена економија и усвојување на одржливи деловни практики, неопходно е организациите за поддршка на бизнисот да стекнат соодветни знаења и вештини за зелено работење. ОПБ играат клучна улога во насочувањето на МСП кон усвојување на зелени деловни практики. За да бидат успешни во оваа улога, потребно е тренерите во ОПБ да бидат опремени со нови вештини, знаења и алатки за зелено работење. Истражувањето укажува на различни потреби на ОПБ (прикажани во табелата подолу), кои можат да се поделат во две главни области:

1. Обука на тренерите за зелено работење:

- Оваа обука е клучна за стекнување на компетенции кои ќе овозможат тренерите да спроведуваат обуки за зелено работење. Наставната програма треба да опфати пет клучни области:
 - Рециклирање и намалување на отпад
 - Енергетска и водна ефикасност
 - Превенција на загадување
 - Одржлив транспорт и пакување
 - Зелени набавки и финансиски инструменти

2. Развој и имплементација на алатки за зелено работење:

- Ова вклучува развој на тренинг материјали, прирачници, водичи, контролни листи и публикации кои ќе го поддржат зелено работење. Овие две области се подеднакво важни и меѓусебно се дополнуваат.

Табела 3. Потребите на ОПБ за обезбедување на услуги за мали и средни претпријатија во областа на озеленувањето на бизнисот

	Потреби	Застапеност	Ранг
1	Алатка за самооценување на степенот на позеленување на деловен субјект	12,00%	6
2	Материјал за обука за позеленување на бизнисот (презентации, студии на случај, пред/пост тестови, прашалници за евалуација, итн.)	12,00%	6
3	Насоки и листи за контрола на процесот на позеленување на деловен субјект	6,00%	3
4	Обука на обучувачи за деловно позеленување	14,00%	7
5	Платформа за е-учење за позеленување на бизнисот	10,00%	5
6	Позеленување на компанијата - Прирачник за обучувачи	10,00%	5
7	Прирачник или водич за позеленување на вашиот бизнис	14,00%	7

8	Програма за обука за позеленување на бизнисот, која вклучува модули за обука за рециклирање и намалување на отпадот; зачувување на енергија и вода; спречување на загадувањето; зелена дистрибуција (пакување и одржлив транспорт); зелени набавки и зелени финансиски инструменти.	12,00%	6
9	Публикација: Позеленување на бизнисот во Европа - примери на добра практика.	10,00%	5
Вкупно		100,00%	

Програма за обука на тренери за зелено работење: Оваа тридневна обука треба да ги подготви тренерите за самостојно реализирање на обуки за зелено работење. Првиот ден треба да се посвети на теоретскиот дел и покривање на петте клучни модули за зелено работење, со акцент на интерактивноста и практичните примери. Вториот ден, учесниците треба да ги применат стекнатите знаења во реална средина, преку анализа на состојбата на зелено работење во избрано претпријатие. Третиот ден треба да се фокусира на изработка на наставен план и систем за евалуација на ефектите од обуката. Подготвителната фаза на обуката треба да вклучува развој на наставна програма, прирачници и други алатки.

Препораки

1. Поттикнување на вработување на лица за заштита на животната средина:

- Организациите треба да ангажираат специјалисти за заштита на животната средина за да се обезбеди усогласеност со еколошките стандарди и да се промовира одржлив развој.

2. Развој на услуги за озеленување на бизнисите:

- Со оглед на големиот интерес за воведување на услуги за озеленување, организациите треба да развијат и понудат комплетни пакети на услуги како изработка на зелен бизнис план и зелени стратегии.

3. Обезбедување на обуки и едукативни програми:

- Потребно е организирање на обуки за вработените на теми како зелена економија, зелени технологии и циркуларна економија. Овие обуки треба да бидат достапни и да се промовираат меѓу сите заинтересирани организации.

4. Подготовка на едукативни материјали:

- Развој на прирачници, водичи и алатки за самооценување на степенот на озеленување кои ќе бидат лесно достапни за МСП.

5. Промоција и информирање за озеленување на бизнисите:

- Потребно е поголемо информирање на микро, мали и средни претпријатија за предностите од озеленување на бизнисот и услугите што се нудат.

6. Поттикнување на соработка меѓу организациите:

- Создавање на мрежи и платформи за соработка меѓу организациите за поддршка на бизниси со цел споделување на знаења, искуства и најдобри практики.

Со имплементација на овие препораки, организациите за поддршка на бизнисите во Северна Македонија ќе можат подобро да ги задоволат потребите на своите клиенти и да придонесат кон одржлив развој и озеленување на бизнисот.

6.2 Микро, мали и средни претпријатија и занаетчи

Со оптимизирање на производствените процеси или воведување поефикасни процеси, МСП ја намалуваат потребата од ресурси, а со тоа и производството на отпад. Со менување на дизајнот на производот (промена на обликот или големината или пакувањето) без промена на неговата функционалност, се намалува потребата од производствени ресурси. Со намалување на количината на материјалот за пакување и/или димензиите на спакуваниот производ, се постигнуваат заштеди при транспортот бидејќи се зголемува бројот на испорачаните единици на производот. Покрај намалувањето на отпадот преку подобрување на ефикасноста на процесот, компаниите можат повторно да го користат отпадот или да го проследат отпад на други компании. Префрлувањето на рециклирани и/или материјали за рециклирање може да ги намали трошоците за сировините. Зголемувањето на енергетската ефикасност преку топлинска изолација или користење на енергетски ефикасно осветлување и ефикасни системи за ладење и греење може да постигне значителни заштеди кои ги надминуваат инвестициските инвестиции. Подобрувањето на ефикасноста на ресурсите во МСП нуди огромен потенцијал за намалување на трошоците за производство и зголемување на продуктивноста. Некои бизниси постигнаа „нула отпад“, каде што сите материјали или целосно се користат во бизнисот или се рециклираат. Други компании постигнаа затворена јамка на користење на водата, во која се елиминира испуштањето на отпадните води. Добрите практики за управување со отпад им помагаат на бизнисите да ги намалат трошоците за производство. Некои компании користат само секундарни (т.е. рециклирани) материјали во нивниот производствен процес. Во сите овие случаи и многу други, бизнисите донесоа инвестициски и оперативни одлуки кои значително го намалија нивното влијание врз животната средина. Спроведеното истражување покажува дека имплементацијата на мерките за зазеленување на бизнисот може да доведе до подобрување на квалитетот на производите и вредноста на компанијата, како и до намалување на трошоците за производство. Сè поголем број големи компании ги инкорпорираат барањата за одржливост во нивните процеси за набавки. Тоа значи дека тие ќе избираат производи и/или сировини врз основа на критериумите за одржливост. Компаниите кои сакаат да станат добавувачи на големи компании честопати ќе треба да потврдат дека нивните производи, услуги и процеси исполнуваат одредени еколошки критериуми. Од гледна точка на малите и средните претпријатија, обуката за позеленување на бизнисот мора да содржи широк опсег на теми кои покриваат важни аспекти на позеленувањето на бизнисот. На пример, позеленувањето на канцелариите има повеќекратно позитивно влијание бидејќи доведува до намалување на употребата на хартија и отпад како и заштеда на електрична енергија. Воспоставувањето на нови параметри за набавка на канцелариска опрема ја зголемува енергетската ефикасност и придонесува за полесно рециклирање на електронскиот отпад. Префрлувањето на нетоксични средства за чистење канцеларии го подобрува квалитетот на воздухот во затворените простории и обезбедува поздрава работна средина.

Табела 6. Структура на мерките за озеленување на бизнисите во РСМ

	Мерки	Застапеност	Ранг
1	Рециклирање и намалување на отпад	32,58%	1
2	Заштеда на енергија (употреба на енергетски ефикасна опрема и осветлување, топлинска изолација на згради, употреба на ефикасни системи за ладење и греење итн.) и заштеда на вода (повторна употреба на водата од производниот процес итн.)	26,97%	2
3	Спречување на загадување (употреба на биоразградливи материјали во производството, употреба на еколошки хемикалии во производството или замена на токсични и опасни сировини со помалку токсични алтернативи, прочистување на воздухот и водата итн.)	15,73%	3
4	Зелена дистрибуција (пакување и одржлив транспорт)	10,11%	4

Подигнувањето на свеста и обуката на вработените е клучен елемент во зелените транзиции. Бизнесите играат витална улога во развојот на зелените вештини помагајќи да се идентификуваат празнините во вештините и да се развијат нови програми за обука. Во Северна Македонија, само 7,14% од малите и средните претпријатија, односно учесниците во истражувањето, имале контакт со обука за позеленување на бизнисот. Затоа, воопшто не е чудно што 64,29% од малите и средните претпријатија се заинтересирани да го подобрат своето знаење во областа на позеленувањето на бизнисот. Компаниите во Северна Македонија се повеќе бараат можност да одговорат на побарувачката на клиентите за зелени производи и услуги. Во исто време, тие јасно ја разбираат важноста на позеленувањето на бизнисот за нив. Оваа важност се рефлектира во зголемување на профитабилноста, притоа намалување на трошоците, намалување на оперативните и општите трошоци, подобрување на конкурентската предност и пристап до нови пазари. Резултатите од оценувањето на учесниците (фокус група на 22 август 2024 година), проценката на структурата и потребите за обука во областа на деловното позеленување (табела подолу) покажуваат дека 36,0% од понудените теми се категоризирани како приоритетни, додека 40,0% од нив се карактеризираат како важни. Помалку важните теми се категоризирани со 24,0%. Индикативно е што ниту една од предложените теми не беше окарактеризирана како неважна. Мапирање на теми и содржина на обуки за позеленување на бизнисот на фокус група за МСП од 22.08.2024 година. како и целокупното истражување покажува дека обуката за позеленување на бизнисите треба да биде од модуларен тип составена од следните модули: 1) Заштеда на енергија и вода; 2) Рециклирање и намалување на отпадот; 3) Спречување на загадување; 4) Зелена дистрибуција (пакување и одржлив транспорт) и 5) Зелени набавки и зелени финансиски инструменти.

За МСП од Северна Македонија најважни теми се: 1) Сепарација на отпадот; 2) Користење на енергетски ефикасна опрема 3) Подобрување на енергетската ефикасност на зградите (користење на енергетски ефикасно осветлување, топлинска изолација на згради, употреба на ефикасни системи за ладење и греење и сл.); 4) Користење на енергија од обновливи извори (сопствено производство преку соларни панели или употреба на биомаса за греење и сл.); 5) Употреба на опрема со ниски емисии на загадувачки материји; 6) Употреба на материјали за пакување производи кои се обновливи за еднократна употреба или отпорни материјали кои можат да се рециклираат 7) Локален/прекуграничен транспорт (до 150 km); 8) Избегнување на транспорт на поединечни или помали количини на материјали или производи 9) Користење зелени финансиски инструменти (субвенции, заеми и сл.) за подобрување на конкурентноста.

Истражувањето спроведено меѓу микро, малите и средни претпријатија, претприемачи и занаетчиј открива значајни информации за нивната структура, капацитети и перцепции во однос на озеленувањето на бизнисите. Податоците покажуваат дека значителен процент од организациите не поседуваат лица задолжени за прашања од екологија и деловно озеленување. Овие резултати укажуваат на недостаток на специјализирана едукација и ресурси, што може да предизвика бариери во апликацијата на зелени практики.

На прашањето за познавање со принципите на зелениот бизнис, само 15,79% од анкетираниите изразуваат познавање, потврдувајќи ја потребата за поинтензивна едукација за влијание во оваа сфера. Веројатно, искуствата со озеленувањето зависи од свесноста и основните знаења на вработените, што исто така укажува на важноста за воведување на обуки и достапност до ресурси кои ќе ги нудат организациите како поддршка. Дополнително, значителен процент (85,71%) од учесниците изразуваат интерес за подобрување на своето знаење во областа на деловното озеленување. Ова укажува на спремноста на МСП да вложат во алатки кои ќе им помогнат во интеграцијата на одржливи практики во своето работење.

Истражувањето покажува дека примената на зелени мерки може да доведе до подобрување на квалитетот на производите, зголемување на вредноста на претпријатието и намалување на производствените трошоци. Дел од компаниите веќе ги вклучуваат критериумите за одржливост во своите набавни процеси, што значи дека тие ќе ги избираат производите и/или сировините според критериуми за одржливост. Претпријатијата кои сакаат да станат добавувачи на големи компании често ќе треба да потврдат дека нивните производи, услуги и процеси ги исполнуваат одредени еколошки стандарди.

Во однос на МСП, обуката за зелено работење треба да содржи широк спектар на теми кои ги опфаќаат клучните аспекти на зеленото работење. Примерите за зелено работење во канцелариите, како што се

Намалување на употребата на хартија и отпад, заштеда на електрична енергија, и набавка на енергетски ефикасна канцелариска опрема, покажуваат дека овие мерки имаат повеќекратен позитивен ефект. Преоѓањето на нетоксични средства за чистење на канцелариите го подобрува квалитетот на воздухот во затворениот простор и обезбедува поздраво работно опкружување.

План за подготовка и реализација на обуки

Планираната структура на обуките за зелено работење за МСП е презентирана во следната табела, која ги опфаќа главните модули и теми:

Табела 4: План за подготовка и реализација на обуки

№	Модул	Тема
1	Рециклажа и намалување на отпад	Намалување на количината на произведен отпад
2		Повторна употреба на отпад и нус-производи
3		Раздвојување/сепарација на отпад
4		Рециклажа
5		Правилно одложување на отпадот
6	Заштеда на енергија и вода	Подобрување на енергетската ефикасност на објектите
7		Користење на енергија од обновливи извори
8		Користење на енергетски ефикасна опрема
9		Употреба на енергија и вода според потребите
10	Спречување на загадување	Користење на опрема со ниски емисии на загадувачки материји
11		Користење на био-разградливи материјали во производството
12		Употреба на еколошки прифатливи хемиски средства во производството
13		Употреба на безбедни процесни технологии
14	Зелена дистрибуција	Користење на обновлив материјал за пакување
15		Локален/прекуграничен транспорт
16	Зелени набавки и зелени финансиски инструменти	Набавка на еколошки прифатливи материјали/суровини
17		Користење на зелени финансиски инструменти

Обуката ќе содржи 12 сесии кои ги следат претходно наведените модули и теми, и ќе биде реализирана за 10 учесници (претставници на МСП) во траење од три дена. Обуката треба да биде интерактивна радионица, која ќе вклучува интеракција меѓу тренерите и учесниците. Програмата на обуката мора да биде усогласена со конкретните работни и процесни обврски на учесниците, и да се поттикнува активно учење преку групна работа и отворена дискусија.

Микро, малите и средни претпријатија (МСП) можат да донесат низа инвестициски и оперативни одлуки кои значително ќе го намалат нивното влијание врз животната средина, а истовремено ќе придонесат за подобрување на нивната ефикасност и профитабилност. Една од најзначајните одлуки е инвестицијата во технологија која овозможува зголемена енергетска ефикасност. Ова може да вклучува инсталација на енергетски ефикасни системи за осветлување, греење и ладење, како и подобрување на топлинската изолација на објектите. Со овие мерки, не само што се намалува потрошувачката на енергија, туку и се намалуваат оперативните трошоци на претпријатијата на долг рок.

Дополнително, МСП можат да донесат одлука да преминат на користење на обновливи извори на енергија, како што се соларни панели или мали ветерни турбини. Иако овие инвестиции може да бараат поголеми иницијални вложувања, тие значително го намалуваат јаглеродниот отпечаток на претпријатието и обезбедуваат независност од фосилни горива, што на долг рок може да донесе и финансиски бенефити преку намалување на сметките за електрична енергија.

На оперативното ниво, претпријатијата можат да се фокусираат на оптимизација на производствените процеси за намалување на отпадот. Ова може да се постигне преку редизајн на производите или

пакувањето, со цел да се намали количината на материјали потребни за нивно производство. Претпријатијата исто така може да воведат системи за реупотреба на отпадните материјали, било во рамките на самото претпријатие или преку продажба на истите на други компании кои можат да ги рециклираат или повторно да ги употребат.

Покрај тоа, МСП можат да ја разгледаат можноста за премин на користење на еколошки прифатливи сировини и материјали во нивното производство. На пример, замена на токсични хемиски супстанции со биоразградливи алтернативи може значително да го намали нивното влијание врз животната средина, а истовремено да го подобри здравјето и безбедноста на работниците.

Една од најважните одлуки кои претпријатијата можат да ја донесат е вложување во обука и развој на свеста на своите вработени за значењето на еколошки одговорното работење. Обуката може да вклучува теми како што се правилно раздвојување и рециклирање на отпадот, ефикасно користење на енергија и вода, како и усвојување на најдобрите практики за заштита на животната средина во секојдневните работни активности.

Преку овие инвестициски и оперативни одлуки, МСП не само што ќе го намалат своето влијание врз животната средина, туку и ќе ја зголемат својата конкурентност на пазарот, ќе ги намалат трошоците и ќе обезбедат одржлив раст на долг рок.

Препораки за озеленување на микро, мали и средни бизниси и занаетчии

1. **Воведување на зелени технологии:** Инвестиција во енергетски ефикасна опрема и технологија може значително да го намали потрошувачкиот притисок врз ресурсите. На пример, инсталирање на LED осветлување и енергетски ефикасни уреди може да доведе до намалување на трошоците за енергија.
2. **Употреба на обновливи извори на енергија:** Инсталирање на обновливи извори на енергија, како на пример соларни панели или системи за геотермална енергија, не само што ќе помогне во намалување на оперативните трошоци, туку и ќе придонесе за намалување на емисиите на јаглерод кај МСП.
3. **Оптимизација на процесите:** Потребно е МСП да вршат редовна анализа и оптимизација на производните процеси за да се намали отпадот. Примената на принципите на циркуларната економија може да помогне во повторната употреба на материјали и намалување на отпадот.
Ефективна употреба на вода: Инсталирање во системи за заштеда на вода, како што се аератори на чешми и системи за рециклирање на отпадни води ќе помогне во намалувањето на потрошувачката на вода и заштеда на ресурси на МСП.
4. **Подобрување на управувањето со отпад:** Оваа препорака се однесува на развивање на програми за рециклирање и компостирање специфични за деловната дејност на МСП. Важно е компаниите да воспостават јасни процедури за управување со отпадот со цел да се минимизира количината на отпад што завршува на депониите.
5. **Обука на вработени:** МСП треба да обезбедат обуки и едукации на работниците за предностите на озеленувањето на бизнисот и начини за имплементација на зелени практики. Сигурно е дека свесноста за еколошките проблеми ќе ја зголеми мотивација на вработените за воведување на зелени практики во работењето.
6. **Создавање на зелени производи и услуги:** Развивањето на производи и услуги кои се еколошки прифатливи не само што ќе го зголеми интересот на потрошувачите, туку и ќе ја зголеми конкурентната предност. Ова може да вклучува производи направени од рециклирани материјали или услуги кои промовираат одржливост.
7. **Соработка со локални организации:** Соработката со локални НВО, власти и иницијативи коишто се фокусираат на зелени иницијативи за споделување на ресурси, знаења и практики, ќе создаде нови алтернативи и можности за поддршка.
8. **Развивање на стратегија за зелено бизнис:** Формулирање на стратегија за озеленување на бизнисот која вклучува јасни цели, индикатори успешности и конкретни мерки за активно спроведување на зелени иницијативи.

Вложувањето во зелени иницијативи и практики не само што ќе помогне на микро, малите и средни бизниси и занаетчии да подобрат своето општествено одговорно работење, туку и ќе им овозможи конкурентност на берзите, зголемување на задоволството на клиентите, а на крај и одржлив развој во долг период. Со реализација на овие препораки, бизнисите може да бидат значајно поврзани со концептот на одржливост и еколошка свест во својата работа.

За успешно спроведување на зелената транзиција и преминот кон зелена економија, неопходно е стекнување практични знаења и вештини за зазеленување на бизнисот. На овој пат, ОПБ е важна алка за насочување на МСП кон усвојување на зелени деловни практики. За да одговорот на овој предизвик, обучувачите од ОПБ мора да бидат опремени со нови компетенции (вештини, знаења, ставови) и алатки за зазеленување на бизнисот. Втората категорија се однесува на подготовка и тестирање на алатки за позеленување на бизнисот. Овие алатки вклучуваат материјали за обука, прирачници, водичи, листи за проверка и публикации поврзани со позеленување на бизнисот. Двете категории се подеднакво важни и меѓусебно се дополнуваат. Резултатите од партиципативното оценување (фокус група на 23 август 2024 година), т.е.) покажуваат дека 40% од понудените опции се категоризирани како приоритетни, додека 60% од нив се окарактеризирани како важни. Практичен водич за позеленување на вашиот бизнис е рангирана број еден потреба.. Листата од 5 приоритети вклучува: 1) Практичен водич за позеленување на бизнисот; 2) Позеленување на бизнисот - платформа за е-учење; 3) Обука на обучувачи за деловно зазеленување.); 4) Наставна програма и програма за обука за 5 Модули за обука од областа на позеленување на претпријатија и материјал за обука за позеленување на бизниси (презентации, студии на случај, пред/пост тестови, прашалници за евалуација итн 5) Е-брошура: Зелена Европа - примери за добра зелена практика.

Резултатите од истражувањето и анализата на надостигот на вештини и потреби за обука на организациите за поддршка на бизнисот и ОПБ и МСП во Северна Македонија беа потврдени и сите учесниците на работилницата на фокус групата се согласија за ОПБ од Северна Македонија дека е неопходно да се изгради капацитетот на ОПБ за давање на позеленување деловни услуги. Во ова градење капацитети, посебно место зазема Платформата за дигитално учење и обуката на обучувачите за самостојно спроведување на обука од областа на деловното зазеленување.

Табела 5. Партиципативна проценка: потребите на ОПБ за обезбедување услуги на МСП во областа на деловното озеленување

	Потреба	Значење за ОПБ	Ранг
1	Обука на обучувачи за озеленување на бизнисите	● ● ●	3
2	Озеленување на бизнисите – Прирачник за обучувачи за озеленување на бизнисите	● ●	8
3	Е-брошура: Зелена Европа - примери на добра зелена пракса	● ●	5
4	Транснационална прилагодена методологија за обука за озеленување на бизнисите	●	10
5	Курикулум (Наставни план и програма за обуки за 5 Модула обуки од областа на озеленување на бизнисите и Тренинг материјал за озеленување на бизнисите (презентации, студии случајева, пред/пост тестови, евалуациони прашалници и др))	● ● ●	4
6	Зелени алатки за самопроценка МСП-а и претприемачи (листа за само проценка на процесите во бизнисот)	● ●	6
7	Практичен водич за озеленување на бизнисите	● ● ●	1
8	Озеленување на бизнисите база знаења и алатки за учење	● ●	7
9	Озеленување на бизнисите - платформа за е-учење	● ● ●	2
10	Бизнис План/Стратегија за озеленување на бизнисите (образец)	●	9

Легенда

Неважно	Помалку важно	Важно	Приоритет
—	●	● ●	● ● ●

Од гледна точка на ОПБ, реализацијата на обуки за зазеленување на бизнисот на МСП е многу важно. Затоа е Целта на оваа обука е стекнување на компетенции за реализација на наставната програма, која се состои од 5 модули и кои ги опфаќаат областите на 1) рециклирање и намалување на отпадот; 2) зачувување на енергија и вода; 3) спречување на загадувањето; 4) зелена дистрибуција (пакување и одржлив транспорт) и 5) зелени набавки и зелени финансиски инструменти. треба да се реализира во

времетраење од три дена. На првиот ден, вниманието мора да се концентрира на 5-те споменати модули за позеленување на бизнисот. Покрај општите принципи за имплементација на обуките, главниот фокус е на постигнување интерактивност во работата со МСП и разјаснување на примери на зелени практики кои треба да ги усвојат МСП. Наредниот ден, обуката се преместува во друга компанија од непосредната околина каде што се спроведува обуката. При работа со избраната компанија, учесниците на обуката треба да извршат ситуациона анализа на состојбата на зазеленување на деловниот субјект и да го тестираат моделот на бизнис планот/стратегијата на деловно позеленување. Третиот ден учесниците на обуката ќе работат на нацрт-наставна програма (агенда за обучувачи) за позеленување на бизнисот и систем за евалуација на ефектите од обуката.

Во подготвителната фаза на обуката потребно е да се подготви програма за обука, прирачник за обучувачи и придружни алатки за спроведување на обуката.

Табела 7. Учесничка проценка: Озеленување на бизнисите – Процена потреба и структура обука за МСП

№	Модул	Тема	Значај за МСП-а
1	Рециклирање и намалување отпад	Максимално да се намали количината на отпад од производството	● ● ●
2		Повторна употреба на отпад и нуспроизводи во рамките на компанијата (повторна употреба во производствениот процес или употреба за греење или други корисни цели)	● ●
3		Сепарација/сепарација на отпадот	● ● ●
4		Рециклирање	● ● ●
5		Правилно отстранување на отпадот	● ●
6	Штедење енергија и вода	Максимално да се намали количината на отпад од производството	● ● ●
7		Повторна употреба на отпад и нуспроизводи во рамките на компанијата (повторна употреба во производствениот процес или употреба за греење или други корисни цели)	● ● ●
8		Сепарација/сепарација на отпадот	● ● ●
9		Рециклирање	● ● ●
10		Правилно отстранување на отпадот	● ● ●
11	Спречување загадување	Употреба на опрема со ниски емисии на загадувачи	● ● ●
12		Употреба на биоразградливи материјали во производството	● ●
13		Употреба на еколошки хемикалии во производството или замена на токсични и опасни суровини со помалку токсични алтернативи	● ●
14		Употреба на технологии за безбедни процеси кои се лесни за поправка, одржување и употреба	●
15		Филтрирање на воздухот за време на согорување отпад или дестилација/филтрирање на вода и повторна употреба на течност	● ●
16	Зелена дистрибуција	За пакување на производот, се користи обновлив материјал за еднократна употреба или отпорен материјал што може да се рециклира	● ●
17		Локален/прекуграничен транспорт (до 150 км)	●

18	(паковање одржлив транспорт)	и	Избегнување на транспорт на поединечни или помали количини на материјали или производи	● ●
19			За дистрибуција на производи се користат најоптималните правци	● ● ●
№	Модул		Тема	Значај за МСП-а
20			Употреба на транспортни средства кои најмалку загадуваат или имаат мотори со повисоки категории на стандарди за емисија на издувни гасови „Euro“ или „Stage“ или „Tier“	●
21	Зелене набавке и зелени финансијски инструменти		Набавка на еколошки материјали/суровини (рециклирани, половни, органски, природни, биоразградливи...)	●
22			Набавка на локално достапни материјали/материјали или производи	● ●
23			Набавка на материјали/суровини во контејнери и палети за повеќекратна употреба	
24			Добијте извори на пакување со рециклирана содржина кога е достапно и по разумна цена	● ●
25			Користење на зелени финансиски инструменти (субвенции, заеми...) за подобрување на конкурентноста	● ● ●

Легенда

	Неважно	Помалку важно	Важно	Приоритет
	—	●	● ●	● ● ●

Заклучоците на учесниците на работилницата за фокус групи за мали и средни претпријатија од Северна Македонија ги потврди резултатите од истражувањето и анализата на недостатокот на вештини и потреби за обука на организациите за поддршка на бизнисот и ОПБ и МСП во Северна Македонија. Од гледна точка на малите и средните претпријатија, полето на позеленување на бизнисот и зголемување на ефикасноста на ресурсите е исклучително важно. Целта на оваа обука е стекнување практични знаења и вештини за зазеленување на бизнисот на микро, малите и средни претпријатија, како и претприемачки и занаетчиски бизниси. Оваа обука ќе се спроведува за 10 учесници (претставници на мали и средни претпријатија) во текот на три дена.

Клучните карактеристики на методолошкиот пристап се: 1.) содржината на програмата за обука мора да биде усогласена со специфичните работни и процесни обврски на учесниците. 2.) активно учење преку групна работа и отворена дискусија 3.) учесниците се центарот на процесот на учење и на тој начин стануваат одговорни за нивниот сопствен развој треба да послужи како поддршка во рамките на која учесниците ќе стекнат нови знаења, ќе го обноват знаењето што веќе го имаат, но и ќе разменат искуства со обучувачите и особено со другите учесници во обуката. Затоа, најдобрата организациска форма на обука е интерактивна работилница. Пред спроведување на обуката, неопходно е да се развие наставна програма (наставна програма), практичен водич за позеленување на бизнисот и алатки за позеленување на бизнисот (пр. листи за самооценување). Нивната дигитализација и поставување на „Позеленување на бизнисот – платформа за е-учење“ ќе овозможи стекнување на знаења од поширок круг корисници и само директни учесници на обуките. Планот за подготовка и реализација на обуки е прикажан во следната табела.

	Активност	2024.г.				2025.г.								
		IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
2.5	Позеленување на бизнисот со бази на знаење и алатки за учење				●	●	●							
2.6	Позеленување на бизнисот - платформа за е-учење				●	●	●							
3	Градење на капацитети на малите и средни претпријатија за зазеленување на бизнисот:							X	X	X	X	X	X	
3.1	Реализација на обука за 30 мали и средни претпријатија од Србија							●	●	●				
3.2	Менторска поддршка и креирање на Бизнис план или Стратегија за позеленување на бизнисот											●	●	●
4	Активности за дисеминација и видливост	X	X	X										
4.1	Организација на настани за ширење на резултатите од проектот „Озеленување на бизнисот - предизвици и можности во Србија и Северна Македонија“		●	●								●	●	●

7. Литература

- 1) Министерство за животна средина и просторно планирање. (2010). *Национална стратегија за одржлив развој во Република Македонија (НССР) – Дел 1.*
- 2) Министерство за економија. (2021). *Четврти акциски план за енергетска ефикасност на Република Северна Македонија (4NEEAP).*
- 3) Стопанска комора на Македонија. (n.d.). *Главна страница.*
- 4) Климатски промени. (n.d.). *Информации за климатски промени во Македонија.*
- 5) Фонд за иновации и технолошки развој. (2021).
- 6) Глобален еколошки фонд (GEF) Северна Македонија. (n.d.). *Главна страница.*
- 7) Green Development Macedonia. (n.d.). *Зелен климатски фонд (GCF) во Македонија.*
- 8) Мрежа за иновативен развој (MIR). (n.d.). *Главна страница.*
- 9) Бизнес Конфедерација на Македонија. (n.d.). *Главна страница.*
- 10) Агенција за поддршка на претприемништвото на Република Македонија (APPRM). (2020). *Годишен извештај 2020.*
- 11) Државен завод за статистика на Република Северна Македонија. (2020). *Соопштение: 14708 – Преглед на природните ресурси.*
- 12) Eurostat. (n.d.). *Environmental Data Centre on Natural Resources – Green Economy.*
- 13) Европска комисија. (n.d.). *Green Growth and the Green Economy.*
- 14) Министерство за економија на Република Северна Македонија. (n.d.). *Главна страница.*
- 15) Народна банка на Република Северна Македонија. (2022). *Bank Financing to SMEs in the Republic of North Macedonia: Evidence from Survey Data.*
- 16) Стопанска комора на Северна Македонија. (2022). *Извештај за деловната клима во Северна Македонија 2022.*
- 17) Секретаријат за европски прашања. (n.d.). *Главна страница.*
- 18) Економски институт – Скопје. (2022). *Зелена економија.*
- 19) Агенција за поддршка на претприемништвото на Република Македонија (APPRM). (2020). *Годишен извештај 2020.*
- 20) Министерство за економија на Република Северна Македонија. (n.d.). *Регулатива за енергетика.*

Интернет извори:

- 1) <https://www.moepp.gov.mk/wp-content/uploads/2014/12/Nacionalna-Strategija-za-Odrzliv-Razvoj-vo-RM-NSSD-Del-1.pdf>
- 2) https://economy.gov.mk/Upload/Documents/4NEEAP%20final%20version%20adopted%2030%2008%202021_%D0%9C%D0%9A.pdf
- 3) <http://unfccc.org.mk/Default.aspx?LCID=302>
- 4) <https://klimatskipromeni.mk/article/31#/index/main>
- 5) <https://fitr.mk/fitr-so-rekordna-realizacija-od-99-9-na-predvidenite-finansiski-sredstva-za-poddrshka-na-domashnata-ekonomija/>
- 6) <http://www.gefsgpmacedonia.org.mk/index.html>
- 7) <http://www.greendevlopment.mk/mk/gcf.aspx>
- 8) <https://mir.org.mk/>
- 9) <https://bcm.mk/>
- 10) <https://chamber.mk/>
- 11) http://www.apprm.gov.mk/content/Documents/Godisen_izvestaj_2020_APPRSM.pdf
- 12) <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstение.aspx?id=79&rbr=14708>
- 13) <https://ec.europa.eu/eurostat/web/environmental-data-centre-on-natural-resources/green-economy>
- 14) https://ec.europa.eu/environment/green-growth/index_en.htm
- 15) <http://economy.gov.mk/>
- 16) <https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-bank-financing-to-smes-in-the-republic-of-north-macedonia-evidence-from-survey-data.nspх>
- 17) https://www.mchamber.mk/Upload/Documents/883_1.pdf

- 18) <https://www.sep.gov.mk/post/?id=5657>
- 19) <https://www.ek-inst.ukim.edu.mk/wp-content/uploads/2022/08/kniga-Zelena-ekonomija-web.pdf>
- 20) http://www.apprm.gov.mk/content/Documents/Godisen_izvestaj_2020_APPRSM.pdf
- 21) https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=70465

8. Прилози

Анекс 1 Модел на прашалници

- Прашалник за организации за поддршка на бизнисот
- Прашалник за микро, мали и средни претпријатија, претприемачи и занаетчиски продавници од секторот преработувачка индустрија

Анекс 2 Организации за поддршка во Република Северна Македонија